

Українські та казахські письменники біля Шевченкової верби.
Півострів Мангішлак. 1988 рік

Андрій Малишко ТАРАСОВА ГІЛКА

Гілку верби від Тараса з неволі
Везли на Україну, на самолоті,
Вона почала проростать поволі
Серцем зеленим
В своїм клопоті.
Через мотори і хмари-гори
Кинула пагони, як у діброву,
В радіаційні важкі простори
Сипала жовту пергу медову,
Прагла земля у її озолах,
Не зів'ядала в ядерних зонах.

Гілка вербова, зеленолиста,
Віком розкована,
Чиста й росиста!
Вкрила мотори з їхнім горінням,
Промітала зорям
Шляхи смугасті.
У моїм саду зачепилась корінням,
Щоб мені ночами
Плакати у щасті.

СВІТЛО ІСТИНИ

...Тарас Григорович прочитав мені свої ненадруковані вірші. Мене охопив страх: враження, яке вони справляли, нагадало мені Шіллерову баладу «Затулений санський бовван». Я бачив, що Шевченкова муза роздирає запону народного життя. І страшно, і солодко, і боляче, і спрагло хотілося зазирнути туди!!! Поезія завжди йде вперед, завжди зважається на сміливе діло; слід у слід за нею іде історія, наука і практична робота. Сильний зір, міцні нерви треба мати, щоб не осліпнути або не впасти непритомним від раптового **світла істини**, що дружнелюбно заховане для байдужої юрби, яка йде собі узвичасним шляхом мимо таємничої запони і не знає, що там заховане за цією запоною...

М. Костомаров. Спогади про двох малярів

У статті «Вільям Шекспір» Віктор Гюго висловлював думку про те, що Есхіл «...ніби давніший самого Гомера». Сьогодні, коли ми вкотре намагаємося осмислити геній Тараса Шевченка, то цією думкою можемо послуговуватися і зробити припущення, що Тарас Шевченко був старшим від нації. Точніше сказати — поет увібрав у себе багатющий досвід національного життя у широкому розумінні цих слів, його душу (і що найважливіше), його інтелектуальні надра. Більше того — він «пограбував» націю, щоб повернути їй сповна її ж таки скарби.

Не раз, ще сучасниками Шевченка, висловлювалася думка про те, що ціла нація доростала до свого поета. Зокрема, М. Костомаров твердив, що: «...Шевченко сказав те, що кожна людина із народу могла б сказати, якби її народна сутність могла воззвистися до здатності виразити те, що зберігалося на дні його душі».

Костомаров схилився до думки, що народ вибрав поета, щоб він співав замість нього.

Відомі й серйозні оцінки Шевченкового генія, які висловлював П. Куліш, і особливо у статті «Чого стоїть Шевченко як поет народний».

Іван Франко вважав (щоправда, з приводу Данте), що і в ХХІ столітті крामольною буде думка, що поет може «народити» націю, а не навпаки. Видно, геній тому й геній, що Дух його часто буває незбагненим,

що творчості його вистачає на те, щоб цілі покоління національно свідомих (і навіть несвідомих) людей дивувалися з його генія, пізнавали неосяжні глибини його духу. Саме пізнавали: бо сказано, що «гордому народові — не потрібен мертвий бог».

***

*Я ж місяці і дні лічу журбою,
На пай мені важкі упали ночі.
Лягаючи: «Коли ж той світ?» — питаю,
а ніч іде, іде собі повагом,
і думками до ранку я годуюсь...*

Книга Іова (переклад П. Куліша)

Як не парадоксально, але це таки правда: жодна книга не мала такої популярності в українського народу, як Шевченків «Кобзар». Навіть книга над книгами — Біблія не була такою поширеною. Трохи не кожен рядок із Шевченкових поезій став крилатою фразою, увійшов у свідомість українця, закарбувався у мовленні. Чи багато у світі таких поетів, які б стали свідомістю своєї нації? ...Здається, що покоління приходять і відходять із печаттю Шевченкового генія на чолі. «Апостолом правди і науки», якого кликав для свого народу поет, став сам Тарас Шевченко.

***

Пісня-молитва, пісня про Правду і Кривду, пісня про Недолу і Неволі, пісня про Добро і Зло, Скарга, «Посланіє...».

Доля, Журба, Лихо, Злидні, Сльози, Людський Плач, Розпуття Велелюдні, Горе-Злощастя (до речі, «Повість про Горе-Злощастя» друкував М. Костомаров) — усе це проходить перед очима нашої душі. І якщо у Данте труп Надії лежав при вході до пекла, то Надія супроводжувала Шевченка упродовж усього його життя. Звісно, що це аж ніяк не применшує ні одного, ні другого генія.

***

*Один у другого питаєм:
Нащо нас мати привела?
Чи для добра? чи то для зла?
Нащо живем? Чого жмиаєм?
І, не дознавшись, умираєм.
А покидаємо діла...*

Тарас Шевченко

Так, поет мучився і конкретним несправедливим влаштуванням цього світу, і концептуальним, філософським змістом життя. Вину ж за цю несправедливість він не завжди перекладав на чужі плечі. Отже, визнавав і свою причетність до колективної вини, але, як ніхто, розпізнавав носіїв зла у цьому світі.

Непроста Шевченкова муза, хоч, на перший погляд, доступна. Поезія Шевченка — універсальна, її сприймають люди із різними інтелектуальними можливостями. Все в ній взаємопов'язане, має свій внутрішній зміст, свої закони розвитку і саморозвитку, свої несподівані глибини, несподіване закорінення в культурологічні пласти національної свідомості.

Взяти хоча б людей із понівеченою людською долею, на якій своє тавро поставив невідомо хто — (чи сам Господь, чи Доля, чи соціальне Зло?) Долі їхні — незвичайні... Ніби якось так сталося у житті-бутті, що вони стражденні, але не обізлені. Якщо вони й нарікають на долю, то ніби в півсили, зважаючи на якісь незалежні від них обставини, на життя у вищій інстанції. Ці люди, як і Шевченкова муза, мають часом на собі знак всепрощення. Вони воззвистились до всепрощення, вони існують поміж Богом і життям... Вони — камені Бога.

***

*Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою*

С тоїмо перед Шевченком, як перед совістю народу.

Віки давноминулі і прийдешні, літа далекі і суцї, дні посивілі і молоді проорали глибокі борозни на мудромому чолі і освітили його думою пророцтва.

Чоло високе і ясне, мов погоже небо, чоло печальне і осяйне, мов український степ, чоло роботящого ума і апостольського провидства...

А у вистражданій волі степу, під небосажною ясою крилами сходяться у тривозі брови і віщують бурю та очишувальну грозу...

«Алмазом добрим, дорогим сяють очі молодії», і рідний погляд з самої душі в душу заглядає і молодо вітає наш день і наше воскресіння.

Стоїмо перед ясновидним зором Пророка, який у важку годину недуги лицарством мужа добуває із серця зоряне слово і посилає з своєї молодості в прийдешнє «Заповіт» для нації:

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудьте спом'янути
Незлим, тихим словом.*

Зоряне слово вінчає «Заповіт», і утверджує конечну волю Поета, і являє в прийдешньому справджене пророцтво: сім'я велика, вольна і нова буде, тільки мене в цій сім'ї, мої брати і сестри, не забудьте спом'янути.

Мовчазно моляться за Україну уста, а на устах живе тихе слово заповіту. Тихе, як тихо росте квітка, тихе, як ясні зорі і тихі води України, тихе, як тихо мовлять про пам'ять і любов.

Тихе слово заповіту, а чути його на цілий світ. І стоятиме це слово на сторожі людини, поки на землі є людство...

Ясніє, зоріє, проміниться сонцем лише — а то не сонце, то крізь віки всесильно сяє земна, жертвна і вічна, свята і праведна любов до України.

Стоїмо перед Шевченком, як перед власною совістю. Тихої і любої години, коли на самоті лишаєшся з своїми думками і мріями та в довірливій тиші мовчазної розмови про пережиті мандруеш через повиті білими туманами плеса па-

шого разу, коли тебе поглядом благословив Шевченко.

Бо скільки пам'ятаю себе, в нашій сільській хаті над бистрим срібноводим Черемошем усе були два портрети — Тараса Шевченка й Івана Франка. Вони мали на стіні своє родинне місце серед святих образів навпроти вікна і в білокрилій чистоті маминих вишиваних рушників світилися під променями сонця, мов німби.

Я знаю, їх не можна розділити і відділити від цього родинного місця в хаті, як не роз'єднати маму і тата на шлюбній фото-

ПРОРОЦТВО

м'яті в дитячі літа, то бачиш нараз, як з того чарівного світу впливає з білих туманів це прекрасне обличчя великого українця. То встає на зорі життя добрий, дорогий погляд молодих очей, світить небосажне чоло, і розсіює тумани забуття пречиста любов.

Знаю, це рідне, жертвне і праведне обличчя завжди було в моїй долі, як земля і небо, роса і сонце, хатній поріг і вишня під вікном, мова материнська і Україна. Воно явилось ніжно-дитинно, як образ мами. І як не дано запам'ятати тієї миті, коли вперше над коліскою сяйнув її усміх, так і не пригадаєш того найпер-

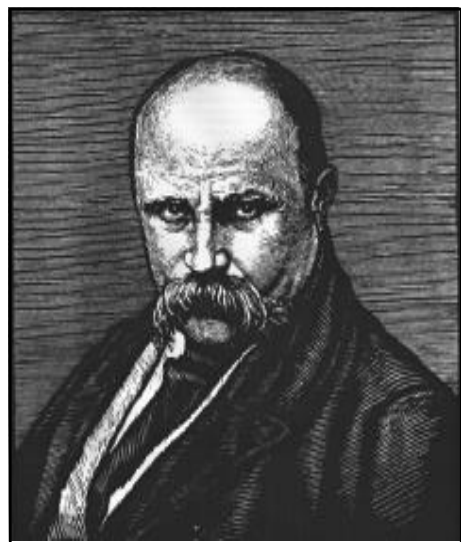
графії, що грілася в світлі двох німбів, а щасливий усміх на їхніх устах зливався тепер в один, як життя.

Стоїмо перед Шевченком, як перед совістю народу і власною совістю.

Стоїмо, як споконвіку світ стоїть під сонцем, і бути світові, поки сонце є в небі.

Стоїмо перед задумою віків. Ховають вони в нетрях вічності велику тайну. А в цій тайні нам явне тільки одне: ми будемо на землі як нація, доки жива Шевченкова душа України.

*Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,*

Тарас Шевченко. 1822—1823.
Художник Василь Касіян

*Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!*

Слова ці наш геній висвятив на вічну пам'ять Котляревському, а їхня сонячність яснітиме у віках і над іменем самого Тараса.

Станемо перед Шевченком серце до серця. Станемо, як перед власною совістю, і хай нам з небосажного чола жертвною любов'ю до України освітить наше воскресіння і прийдешні многі літа пророцтво Поета.

*Ярема ГОЯН,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка*

СВІТЛО ІСТИНИ

Закінченн. Поч. на с. 1

*Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає...*

Тарас Шевченко

Жоден український поет так повно не відчував і не зобразив гармонії світу. Народне, донісійське начало у поезіях Тараса Шевченка сягало найглибших тематичних можливостей. Пісенний ритм його поезій — неперевершений. Здається, що танцює сама душа народу. Авторська відстороненість нагадує іноді навіть буддійське (до речі, знайоме Шевченкові) розуміння світу. Думний речитатив, історичний переказ, народна пісня, фольклорний мотив оживають, виграють свіжою емоцією.

Знання звичаїв — (як слід, по закону) поведінки, народних світоглядних основ, часто із Біблійного кореня етики, сімейної норми життя, родових його ознак — основні мотиви, що живлять Шевченкову поетику.

***

...Перед поетом розкрилась вся історія України, як відкрита книга Божого провидіння, розкрилась у глибинах національного духа наявна присутність Бога, в ім'я якого нація боронить себе і свій край... Шевченко знайшов своє виїмкове місце в історичній процесі національної визвольної боротьби, збганув трагедію України й пережив її, як свою власну...

Леонід Білецький

«...Спасибо ещє Кулишу, что догадался прислать книг, а то я не знал бы, что с собой делать. В особенности я благодарен ему за «Записки о Южной Руси». Эту книгу скоро наизусть буду читать. Она мне так живо, так волшебнo живо напомнила мою прекрасную бедную Украину, что я как-будто с живыми беседею с еѣ слепыми лирниками и кобзарями...» Ці рядки взяті із «Щоденника» Тараса Шевченка, щоб проілюстру-

вати факт любові поета до подібного читива, до книги взагалі, щоб нагадати (особливо молоді) про ті джерела, якими користувався Шевченко... Хто сьогодні читає Максимовича, де на с. 619 (т. 1) надруковано «Думу про перемогу Чигиринську», яка починається рядком «Бували й мори, й войськовы чвары...», що перегукується із Шевченковим «Бували війни й військові свари...». Навколо цього твору свого часу точилися дискусії... А сьогодні навколо чого вони точаться?

Хто читає (а хто видає?) «Запорожскую старину» Ізмаїла Срезневського? А цю книгу ретельно студіював наш геній! Хто читає «Історію Малороссіи» Н. Маркевича? Хто читає «Краткую Лѣтопись Малыя Россіи» Рубана? «Історію Малої Россіи» Дмитра Бантиша-Каменського? А літописи, які повинні лежати на столі у кожній свідомій людині поруч із «Кобзарем»? Поезія й Історія! І майже на кожній сторінці Україна — найживніше слово у книзі нашого народу. Образ України — наскрізний, багатогранний, узятий в усіх вимірах... І коліска, і «церков домовина»... Як Іван Хреститель, Тарас Шевченко хрестив нашу націю в ріці рідної, часто кривавої історії. Він давав правдиві, а часом і нищівні оцінки державним діячам і їхнім учинкам. Він осмислював ті осьові міфи вітчизняної історії, над якими працюватиме ще не одне покоління дослідників. Можна твердити разом із П. Кулішем, що Шевченко був нашим «першим істориком». Багато цінних спостережень, аналітичних висновків знаходимо у працях С. Смалья-Стоцького, О. Огоновського, В. Шуцата, І. Франка, Хв. Вовка, С. Сфремова, М. Рильського та багатьох інших відомих дослідників. Багато зроблено, але нива — недоорана! Нова доба прагне свіжого осмислення спадщини генія в дусі часу.

***

...Перед нашими очима пересовуються і неситі, що все бажали б загарбати: і тихі та те-

рези-богобоязливі, що тільки й чигають на свого ближнього; і щедрі розкішники-патріоти, що з рідного краю кров як воду точать; і ті, що людськими душами торгують, що вважають на добро, працю, честь і щастя людські.

Образи кріпацького лиха звичайно домінують у нашого поета, — та інакше й не могло бути: «по плоті й по духу син і рідний брат нашого безталанного народу», кажучи його власним словом, Шевченко не міг заспокоїтись доти, доки існувало те, що пекло й мучило рідний народ...

С. Єфремов

Не треба геній Шевченка розглядати лише у світлі народності. (Хоча це поняття — одне із вагомих.) У цьому випадку маємо на увазі інтелектуальну спадщину, її психічні й інші можливості, які з нас творять «цілого чоловіка». Думаємо про Людину, яка усвідомлює себе в цьому світі, горду за свою причетність до історії, культури, традицій, зрештою, до боротьби за звання повноцінної особистості. Шевченків приклад самовідданого служіння Істині достойний наслідування.

Велич Шевченка не в тих знаннях, які на сьогодні доступні кожній грамотній людині, не завжди її варто шукати у джерелознавстві... Велич його — у незбагненності, у тій притягальній, магнетичній силі строфу, яку буває дуже важко пояснити. Читаєш і не знаєш — хто говорить з тобою? Іноді увижається, що з-під церковного склепіння до тебе промовляє голос самого Господа. Буває й таке враження!

***

Хто викликав у наших душах більшу бурю почуттів? Хто стрясав їх глибше? Над чіми творами плакали покоління людей? Хто змалював пекло цього світу? Хто явив нам євангельську красу цього світу? Хто підняв свій голос «за темні люди»? Хто був «гуком воскресної труби архангела»? Хто свої «запальні ієреміади» посилав до самого Бога, не обминаючи царя? Хто Плугом Правди орав нашу ниву? Хто нашій Думі, нашій Пісні дав крила? Хто так любив свій народ і Україну, що ладен був за неї проклясти самого Бога, погубити за неї свою душу?

Василь ОСАДЧИЙ

УКРАЇНКОЮ ЗОВУСЯ І ТИМ ІМЕНЕМ ГОРДЖУСЯ!

9 березня 2000 року світова спільнота відзначає 186-ту річницю від дня народження генія українського народу — Тараса Григоровича Шевченка.

Щирість поета, його любов до народу, а також мова, співуча, як пісня, і багата, як історія народу, викликали захоплення в багатьох людей, а вихід у світ 1840 року першого «Кобзаря» став епохальним явищем. Його ілюструвало багато митців, народних умільців.

Художнє обдаровання українського народу також виявлене у вишитих творах. Нам відомі вишивки за творами Т. Шевченка народної майстрині з Києва Катерини Костиркіної. У нашому ж місті вже довгий час милують око вишивки (своєрідна шевченкіана) відповідального секретаря Івано-Франківського об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка Наталії Синиці.

Вишиті обгортки на книжки, закладки чарують своїм оформленням, вибагливим малюнком, відтінками кольорів. Вишивкам майстрині притаманні мініатюрність, чистота виконання, ювелірний характер. У вишивці правомірно виступають не тільки національно-специфічні ознаки, а й загальнолюдські. Вишивка входить до системи міжлюдської комунікації. Це мистецтво зрозуміле для всіх, тому й роботи пані Наталії «розлетілись» не тільки в Україні, а й далеко за її межами, особливо після виставки на Всеукраїнському огляді народної творчості в Національному палаці «Україна» м. Києва в 1999 р.

Чудовими узорами з червоною каліною оздоблює вишивальниця «Кобзарі» різних видань. До 130-річчя «Просвіти» вишила обгортки на книжки «Кобзар», «Доля» та «Син волі» Василя Шевчука. 185-й річниці від дня народження Т. Г. Шевченка присвятила обгортки на двотомник «Поезії».

Є у творчому доробку вишивальниці вишиті обгортки на книжки, присвячені історії міста, краю, визначним діячам Прикарпаття.

Відрадно, що пані Наталія зуміла прищепити любов до вишивки своїй дочці Діані Говері, яка тепер часто виступає не тільки доброю помічницею, а й співатором багатьох обгорток.

Тож бажано пані Наталії міцного здоров'я і наснаги у творчій роботі на благо вільної України.

*Оксана ШАРАНЕВИЧ,
заступник голови
Івано-Франківського міського
об'єднання Всеукраїнського
товариства «Просвіта»
імені Т. Шевченка,
м. Івано-Франківськ*

СПОГАДИ ПРО «ЮВІЛЕЇ» ШЕВЧЕНКА «Вшанування» Шевченка за радянської влади

Для всіх свідомих українців та неупереджених людей інших національностей Шевченкові дні завжди були високосвятковими. Однак по-різному. День народження Тараса був урочисто світло-святковим. А день, коли він пішов з життя, — печуче-жалобним. І чи можна забути, як відзначали ці дні за радянського режиму. А за моє довголітнє життя їх було багато. Проте всі вони чомусь були схожими. І коли згадати їх і замислитися, тогочасні «Шевченкові дні» були (саме так!) формально-фарисейські. А то й цинічно образливі. Як для святої пам'яті Шевченка, так і для тих, для кого він є уособленням України. Маю багато своїх спогадів про ці дні, та свідомо вкрай обмежу їх у моїй розповіді.

Всесвітня Рада Миру прийняла рішення відзначити 1961 року 100-річчя від дня смерті Шевченка. А 1964-го — 150-річчя від дня його народження. Отож, різні за своєю суттю дати.

Я тоді мешкав неподалік Київського університету, а працював в Академії архітектури. Її президент містився на території літописної Софії. Отож, мій шлях до роботи пролягав через парк Шевченка та повз пам'ятник йому. Та 10 березня 1961 року, на моє здивування, мій «маршрут» був перекритий, бо міліція і дівряки оточили парк. А обходячи парк довкола, побачив, як до пам'ятника Тарасові під'їхало два автобуси. З них вискочили (!) люди і бігцем попрямували до пам'ятника з вінками в руках. Похапцем їх ставили біля постаменту пам'ятника. Так само швиденько розправляли стрічки на вінках, щоб було видно написи, від яких установ і підприємств надіслали «трудящися массь» ці шанувальні вінки. Отож озанки виявлення почуттів до Тараса його нащадків «благородно» поклада на себе радянська влада, її «довірено-провірені» особи. Коли ж я зупинився неподалік пам'ятника, до мене одразу підійшов огрядний чоловік у цивільному одязі і спитав: «Что вам здесь нужно?». А на моє обурено-викличне: «А вам що тут треба?» — він прорік: «Ваши документы!». Пересвідчившись, що я обіймаю вагому посаду, вже ввічливо порадив: «Здесь сейчас нельзя ходить».

В Академії, як тоді по всіх установах, було попереджено, що з роботи можна виходити тільки за погодженням. При тім «в район университета не ходить». Тобто туди, де встановлено пам'ятник Тарасу. Оскільки на мене, за посадою, така настанова не поширювалася, то я її «делікатно» порушив. Враження від побаченого і почутого на цих жалобних «вручинах» було вкрай гнітючим, і саме від брутального цинізму цього лицейства і святотатства щодо Шевченка.

На відміну від ранкової «стратегії» попереджувальних заходів, удень міліцією було оточено не лише парк, а і його довкілля. А ще, окремо, оточеною була трибуна біля пам'ятника Шевченку, на якій стояли можновладці — «слуги народа». А «демос», тобто — народ був представлений ... студентами університету імені Тараса Шевченка. Вони, разом з викладачами (як наглядчиками!) стояли «сплощеними рядами» поміж колонами червоного корпусу університету; «слуг народа» та сам «народ» роз-

діляла порожня Володимирська вулиця, перетинати яку тоді було заборонено. Отож, «єднання» поміж цими двома полюсами соціального стану відбувалося за допомогою гучномовців. І, зрозуміло, промовляли до Тараса тільки «слуги», та й то «по-писаному» і цензурованому. А «урочини» відбували в прискореному темпо-ритмі. А затиш, задоволені, що все обійшлося за «регламентом», розійшлися. Точніше ж — роз'їхалися, бо всі «слуги» були «лошадними», з шикарними авто. А «безлошадних» спудеїв повернули до аудиторій. На тому ці врочини «на світовому рівні» у столиці радянської України завершилися. Адже все це тоді відбувалося, за пророчими словами Тараса, «на нашій, не своїй землі»...

А втім, на цьому жалобний день не скінчився. Під вечір ми з дружиною, Ніною Заручинською, пішли до пам'ятника Шевченку. Там, приєднавшись до справжніх нащадків Тараса, до народу, співали «Заповіт», «Думи мої, думи», «Реве та стогне Дніпр широкий». Бачили, як нас фотографували, вважаючи, що це фотоаматори засвідчують врочини на пам'ять. А невдовзі переконався, що справді «на пам'ять», але компроматно-документовану.

У спецвідділі Академії архітектури мені «довірили» попереджально показали фотографії, на яких ми з дружиною «увічнені» з розкритими ротами. Співали ж... виявилось, що ті «фотоаматори» фотографували «на пам'ять» відповідним «службам». А потім розсилали по установах, щоб спецслужби вишукували на фото своїх «націоналістів». А моя Ніна саме по цій статті і мала 10 років в'язниці і концтаборів... Отаким був сторічно-жалобний «ювілей» 1961 року за радянськи.

А щоб було гарантійно, без ускладнень, проведено ювілей 1964 року, присвячений 150-річчю народження Шевченка, чільним місцем було обрано чомусь Канів, а в ньому Чернечу гору, з могилою Шевченка на ній. Хоч ювілей цей мав бути радісним.

Ми з дружиною і нашими приятелями на їхній машині поїхали до Канева. Всю дорогу нас супроводжував холодний дощ, і наші супутники виявляли сумнів, чи там будуть люди за такої негоди. А ще нас дивувало те, що чим ближче ми під'їжджали до Канева, тим частіше нас зупиняла міліція і питала, куди ми їдемо, та перевіряла документи. Отож і тепер, як і в 1961 році, знов «заградотряды». Не приховано, ми були здивовані і радісно схвільзовані, коли побачили, що перед в'їздом до Канева весь простір був заповнений автомобілями і автобусами. Їх було сотні. Люди прибули вшанувати свого Тараса. Та в місто їх не впустили. Кожен пробирився, хто як спромігся.

Ще більше нас здивувало і обурило, як «порядкувала» міліція з допуском до могили Шевченка. Зокрема тих, хто прибув на човнах і пароплавах.

З нас чотирьох я пробився, завдячуючи своїм документам, лише один. І тут побачив, що опрацьований у Києві «варіант» 1961 року втілюється так само в Каневі. На горі, біля пам'ятника купчилися «проверенно-доверенные», чистельність яких поступалася огрому зве-

деного хору, привезеного сюди. А ще «влада» «удостоїла» пройти (!) навколо пам'ятника, чергою, визначених місцевою владою «представників трудящих» Черкащини... І знов, як і 1961 року, той же «ритуал» за тим же облудним сценарієм. Чи не за тим же цензуровано писаним текстом.

Ми бачили, як під горою плакали колгоспниці, промовляючи: «Ми ж перевищували норми в полі, вірячи, що нас пустять до Шевченка». Не удостоїлися...

Поверталися до Києва мовчазними і пригніченими баченою нами глумливою інсценізацією «вшанування» Шевченка, який давно став всенародною святинею. Саме так, бо наш народ сам його канонізував. І те, що чинила тогочасна радянська влада над Великим сином Великого Народу України-Руси, є гріховним і непростим.

То, може, гідно відзначали тоді жалобний День перепоховання Тараса з Петербурга в Каневі 22 травня? Та ні! Цей День всенародної печалі свідомо нарекли днем Києва та весни, і в Києві його відзначали біля пам'ятника Шевченку. Тут споруджували міцну платформу, на якій співали веселі пісні і наввипередки танцювали тропака. Та так, що довкола аж луна йшла. А втілений у бронзу Тарас дивився на ці «дива» зверху, і навіть його мудрість неспроможна була осягнути: «Хто вони є, оці недолужки, і що вони отут чинять...»

Ці мої спогади — лише часточка про глум над святим, що довелося бачити за радянського режиму.

І завершу, здавалося б, «немасштабним», у порівнянні з наведеним минулим, однак характерним для тієї «епохи». Нагадаю, щодня ходив я на роботу, перетинаючи парк Шевченка з клубами квітів. Робітниця парку періодично їх зрізала і в корзинах кудись відвозила. От якось я їх спитав: «Чому ви не покладаете квіти до пам'ятника Шевченку?». Вони знітилися і промовчали. І лише одна з них стиха сказала: «Ми покладали, та нам заборонили завідувачка парку». А на моє запитання завідувачки, вона відрізала: «У нас єсть установки, в какие дни это делать». І мені тоді стало зрозумілим, чому біля пам'ятника Шевченкові немає квітів узагалі і, боронь Боже, кетяга калини — символу України. Таке звідти викидають, навіть якщо хтось від себе вшанує Тараса. В цьому я переконався і особисто. Покладених мною зранку перед роботою квітів, повертаючись, я не знаходив.

А студентів університету, які «ходять до Шевченка», а тим більше — співають біля пам'ятника, брали на особливий облік. І такого їм не дарували. А що мій би розповіді Тарас про те, як його вшанували?!

Олесь СИЛИН,
заслужений архітектор, заслужений діяч культури України, член Комісії та наукової Ради з відтворення пам'яток при Президенті України, головний експерт Всеукраїнського фонду імені Олесь Гончара

І БУДЕ СИН, І БУДЕ МАТИ...

Думку, яку як голова Товариства української мови я висловив на засіданні ради в січні 1989-го про спорудження пам'ятника Тарасові Шевченку в нашому обласному центрі, було сприйнято як жарт. По-перше, пам'ятник уже є, на Монастирському острові. По-друге, де взяти кошти? Але я все брав на себе!

У центрі міста на Театральному майдані встановили камінь. Його щодень обмазували, обливали. Ми виставили охорону. Але нападники з'явилися тоді, коли просвітян не було.

І тепер — камінь розбито на цурпалки. Переказували, що вночі під'їхала вантажівка і заднім ходом понівечила камінь. Були наші заяви до влади. Тодішній прокурор пан Потебенко сповістив, що за цим фактом порушено кримінальну справу. Її розглядають і понині.

А тим часом роботи йшли. Допоміг міськвиконком. І треба ж долі: обійнявши посаду керівника обласного управління культури, найперше я виділив кошти на пам'ятник Тарасові.

Нині він відлитий у бронзі. Наш молодий Тарас. У центрі міста, на Театральному майдані. Тут проводимо всі наші заходи. Сюди делегації покладають квіти. Навіть ті, хто душить усе українське, національне, кваліються з квітами. Бо таку силу має наш великий Кобзар.

Обласна «Просвіта» у своїй праці виходить із двох засад: черпати сили, снагу, звиряти свої вчинки з Тарасом — і водночас гідно пошанувати це святе для кожного українця ім'я.

У нас стали традиційними «Шевченківські читання» у школах, середніх та вищих навчальних закладах, книжковій виставці, виступи у військових частинах.

Такі заходи ми проводимо в нашій базовій середній школі № 147 м. Дніпропетровська, у державному університеті, транспортному та юридичному інститутах та інших.

Ми дізналися, що в обласному центрі мешкає людина-легенда, політ'язень Паладій Євдушенко, який упродовж років займається Шевченкіаною. Запросили, переглянули роботи.

І ось — урочистості. Ми в осідку «Просвіти» відкрили його першу персональну виставку (художникові 82 роки!) під назвою «Тарасові думи». І потягнулися люди. Виставка викликала неабиякий інтерес. Забіжу наперед: вона стала постійно діючою. Всі свої роботи Паладій Васильович подарував «Просвіті».

Одного дня до нас залезли: «Де вас знайти? Ми з чоловіком — народні майстри. Масмо вишиті рушники».

— Приходьте, будьте ласкаві! — запрошую майстриню.

Так відбулося знайомство з родиною січеславських народних майстрів Василям Демидовичем та Валентиною Іванівною Кандедами. Вони десятки років на рушниках вишивають зображення Тараса, а на прямокутних полотнах — портрети та його поетичні рядки.

Це — готова виставка. Проте демонструється вже одна, а зайвої площі немає. А якщо... об'єднати!

І справді, вишивка та картини надійно «вжилися».

Цю об'єднану виставку відвідали цілі класи, студенти, вихованці дитячих садочків, солдати.

В осідку «Просвіти» постійно діє Шевченківський куточок з літератури.

...Це лише деякі штрихи з тих заходів, що проводимо на Шевченківську тематику.

Цю роботу щодень здійснює зі своїми студентами юридичного інституту завідувач тутешньої кафедри, а наш голова міської «Просвіти» професор Анатолій Поповський.

Створені й діють лекторські групи з Шевченківської тематики у Павлограді (голова Микола Пономаренко), Верхньодніпровську (голова Михайло Симоненко), до речі, в останньому оголошено збір коштів на спорудження пам'ятника Тарасові; у Новомосковську (голова Емма Шаповалова), Марганці (голова Микола Тищенко), Першотравенську (голова Ольга Стецюк) та ін.

Шевченківські матеріали знаходять своє відбиття на сторінках обласної просвітнянської газети «Січеславський край».

...Буває тяжко, надміру тяжко: ми виборили незалежність, а при владі — вчорашні. Ми бачимо колишніх компартійних секретарів, котрі нас звинувачували в «буржуазному націоналізмі». А нині — купуються в розкошах і руйнують, руйнують Україну-матір.

Тоді звертаємося до Тараса. І він каже: «І буде син, і буде мати...»

Володимир ЗАРЕМБА,
голова Дніпропетровської «Просвіти»

Борис МАНЖЕЛА,
голова «Просвіти»,
м. Суми

ПРОСВІТЯНИ НА СУМЩИНІ

- Просвітняни брали участь у Всеукраїнському Шевченківському святі «В сім'ї вольній, новій» (1993).
- Видано збірник «Тарас Шевченко на Сумщині» (1993).
- Відновлено у бронзі і мрамурі пам'ятники Кобзареві в м. Сумах і Ромнах.
- Реставровано музеї Т. Шевченка в м. Лебедині, Кролівці, с. Лирине, де перебував поет, оновлено меморіальні дошки у Глухові, Кролівці та інших місцях.
- Перейменовано центральну вулицю Сум з проспекту К. Маркса на проспект Тараса Шевченка (1993).
- Проведено похід-реквієм «Останнім шляхом Кобзаря» (1995).

- Розроблено туристський маршрут «Шляхами Кобзаря» (обласна станція юних туристів) (1995).
- Проведено міську читацьку конференцію за книгою Євгена Сверстюка «Шевченко і час» (1997).
- Відновлено «Шевченківські світлиці» (1924—1999) у музеях Сум, Ромен, Кролівця, Лебедина, Конотопа.
- Проведено виставки екслібрисів, графіки та ілюстрацій художника В. Ломака; його плакатів до Шевченківського свята.
- Організовано виставку-триптих «Реве та стогне Дніпр широкий» у палаці «Україна» (1997).
- На Сумщині є більше десяти населе-

них пунктів, що носять ім'я Тараса Шевченка, десятки КСП, сотні вулиць, будинків культури, клубів та ін.

Разом з тим:

- Центральний кінотеатр імені Т. Шевченка (1998) переобладнано під нічний клуб «Фортуна», а кольоровий вітраж «Шевченко грає на бандурі» закладено цеглою і бетоном у фойє клубу. Театр купив зять колишнього глави обладміністрації А. Спіфанова.
- Продано чи віддано в Черкаси унікальну колекцію «Кобзарів» Шевченка, яку збирав учитель музики Арбузов, бо сумські чиновники не хотіли її викупити або передати в музей.

ПОСТУПИТИСЯ ПРИНЦИПАМИ В МОВНОМУ ПИТАННІ — ПОСТУПИТИСЯ УКРАЇНОЮ

По-прокурорському піднявши брівки, така собі вертлява Єва спробувала налякати віце-прем'єр-міністра з гуманітарних питань Миколу Жулинського, гостя «Сніданку з «1+1», питанням руба: «Буде українізація?». Як вони звикли шмонати нас своїм прокурорським наглядом! Як звикли ми виправдовуватися, особливо ж червоніємо на слово «українізація». А чому? Нас триста років русифікували, і цього ніхто не може заперечити. Нас, як ще не зміцнілу молоду державу, через прозорі кордони продовжують і далі русифікувати. А тому, щоб змити з нації чуже і невласне їй, щоб могла вона постати у пристойному вигляді в колі європейських народів, Україна якнайшвидше мусить українізуватися. Може, президент Росії чи будь-якої іншої держави дозволяв собі в офіційній обстановці говорити іноземною мовою, як це буває? Може, парламентарі якоїсь країни дозволяють собі виступати у вищому законодавчому органі іноземною мовою, як це роблять наші? Як не можна бути наполовину вагітним, так не можна бути і наполовину незалежною державою. Або ми повністю незалежні, зі своїм законодавством, зі своєю державною мовою, атрибутикою і наповненням, строго дотримуємось усталеного міжнародного і внутрішнього етикету, — або ми сповзаємо в лоно імперії. Третього не буває. Тим паче що проводимо українізацію ми по-українському делікатно (власне, ще й не проводимо, але будемо), а не так, як Росія русифікує Кавказ, — через замочування у відхожому місці. Крім того, ми не пхаємося на чужу землю, ми навіть на своїй землі ще ж нікого не чіпали. Видно, міцно їм застрягло в одному місці великодержавне шило, якщо так колотяться. ...Микола Жулинський не злякався ні Єви, ні її запитання і дуже уважено, по-академічному відповів, запевнивши, що прийняті закони і постанови з мовного питання в державі виконуватимуться.

«Ну що, здавалося б, слова!..» Комунікативна функція мови — не основна її функція, інакше раціональний світ давно б винайшов щось для зручностей та економії на перекладачах, євреї не витягували б із напівнебуття в середині ХХ ст. свій іврит, а українці не йшли б у сибірські копальні за якийсь там засіб спілкування. Мова народу — це вмістилище інтелекту, гуманітарних і пізнавальних можливостей нації: збіднюючи до схематизму мову, збіднюємо і її носіїв. Недаремно словники, які укладалися відповідно до сусловського гасла про злиття націй та мов, охоплюють ледь одну десяту мовного багатства України. Та навіть якщо скажемо, що рідна мова — розкіш для душі і тіла, — скажемо далеко не все. Існує ще один аспект. Одного разу, переступивши поріг церкви Іоанна Богослова, була спантеличена і злякана: серце навіть не стріпнулося, недільна служба ковзала мимо нього. Пояснення з'явилося одразу. На «хазайстві» цього дня залишався священник, який не вмів правити українською мовою, а тому послуговався російською. З церкви тихо, бочком, знічено виходили люди. У цьому випадку мова — канал містичного і дуже інтимного зв'язку між людьми й Творцем, який в один бік проводить Божі напучення, а в другий — людські молитви. Зрікаючись своєї рідної мови, народ автоматично зрікається і високого патронату, стає таким собі бур'яном при дорозі для чужих потреб. Як і куди слати щасливі квіточки долі бездомним та безіменним або тим безумцям, які проміняли первородство власного імені на чуже ...за миску сочевиці?

Це інтуїтивне розуміння і бачення проблеми знаходить не одне підтвердження у Святому Письмі, про нього могла б чимало розповісти психологія, соціальна психологія, — якби було замовлення від держави, якби наша держава, як півстоліття тому Ізраїль, розуміла об'єднанче й емоційно-психічне значення мови в утвердженні справжньої незалежності та в розбудові власних інституцій. Містичний характер мови визнав у своєму щорічному Посланні парламентові і Президент. «Влада мови, — сказав він, — невидима і невідчутна, часто може бути міцніша за будь-яку іншу владу». Та чи вистачить йому мужності підтримати політику уряду, яка намітилася останнім часом у мовній сфері?

Схоже на те, що ми наразі перебуваємо на певному зламі між мітинговою фазою боротьби в Україні за українську мову та професійною, а серце чує: в Божій канцелярії друкується для нас ще один щасливий квиток долі. Першою ластівкою стало підтвердження державного статусу української мови Конституційним Судом України 14 грудня 1999 року. Що після цього зчинилося у стані шовіністів! 25 січня 2000 року відбулося засідання Ради з питань мовної політики при Президентові України під головуванням віце-

прем'єр-міністра з гуманітарних питань академіка НАНУ М. Жулинського, на якому було обговорено реалізацію «Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови». На вдосконалення чинної нормативно-правової бази розроблені переданий до Верховної Ради законопроект «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», в якому зазначено, що державні друковані ЗМІ видаватимуться тільки державною мовою; проект Постанови Кабміну «Про додаткові заходи щодо розширення сфери функціонування української мови як державної», яким передбачається протягом 2000 року провести переатестацію державних службовців на знання української мови та на використання її в роботі тощо. В колі народів, які мають настільки гідну поставу, що мовного питання для них просто не існує, перераховане важко б не більше, ніж «А я в попу обідала...» Однак для України це означає багато: початок формування ідеології національного самоутвердження, початок цілеспрямованої і послідовної державницької політики. Ключові позиції в Уряді і Верховній Раді сьогодні належать державникам, — це вселяє надію на те, що Рубікон на-

решті буде перейдено. Українізацію гуманітарних інституцій та державних установ необхідно розпочати із належного українсько-мовного технічного забезпечення, щонайперше — комп'ютерного. У нас є хороші спеціалісти, є відповідні напрацювання, — потрібне лише бажання з боку влади їх втілити і кошти.

Однак йдеться справді про мужність державних чинників, бо така істерія, яку підняла майстерно збудена шовіністична громадськість, окремі депутати Думи та МЗС Росії у відповідь на поки що лише наміри, лише законопроекти уряду, досі в українській владі викликала рефлексивне відкочування від заявлених позицій. Росія знає, який насправді кордон від'єднає від неї ласу південну територію, — мова. Всю свою напрацьовану підступну кагебістську потугу вона кине на те, щоб зупинити намічену хвилю українізації. У хід підуть шантаж і погрози, батіг та пряник, засилля одіозних (як, наприклад, «мілітаризоване» «Любе») «зірок», друкованої продукції набере вкрай непристойних форм. У хід піде й те, що болить та пече найбільше: заподадливість «землячків», котрі за високі московські гонолари цинічно брешуть, пересмикують факти, по суті розпалюючи ворожечку між українськомовними та російськомовними громадянами України, як зробила кореспондентка ОРТ Наталія Кондратюк. І чиниться це безкарно: СБУ, мабуть, ще коли була КДБ, викришила зуби на українських буржуазних націоналістах, а час би вставити, — задля шовіністів. Адже все перераховане вище мало б нею відстежуватись, аналізуватись, а головне — не допускатись в ім'я безпеки України.

Так сталося, що наша українізація вдало збіглася з їхніми президентськими виборами, і тільки дурень відмовиться від готового образу ворога, на який можна скерувати народне невдоволення у виснаженій чеченською війною та економічними негараздами країни. Основні аргументи галасливої наволочі, що «так історично склалося». А якби так історично склалося, що 50 відсотків росіян вхопила тряця, то чи плекала б російська влада цей доконаний історичний факт, чи, навпаки, — спробувала б із ним боротись? Колонія виносить зі свого підневільного стану безліч хвороб і комплексів, найпоширеніша з них — денационалізація. Щоб процес пішов у протилежному напрямку, потрібні зусилля, вольовий поштовх з боку влади, — називайте його українізацією... Наші північні сусіди, треба віддати їм належне, від ентузіастичної фази «народних умільців» давно перейшли до фази професіоналів у сфері функціонування російської мови в СНД, і нічий кпини їм не указ, способи підтримання та заохочення русифікації в них розробляються тими самими спецами, що й геополітична та військова доктрина. У цьому питанні ми повинні брати з них приклад.

...Коли перший раз почула вранці в «трубі» перед філармонією професійний вокал молодої співачки, — живу і без мікрофона: твої таланти, Україно, — то спочатку подумала: по-італійськи. Підійшла ближче, прислухалась — а то звучала старовинна українська пісня. «Дай Боже вам здоров'я», — прошептала вона у відповідь на мою убогу гривню.

Наша мова пройшла свої кола пекла, Бог випробував її, як старозавітного юва, з неймовірних випробувань вона вийшла живою і прекрасною. Це ще раз підтверджує, що вона вічна, як вічна Україна під сонцем. Що загублена і розгублена російськомовна громада колись струсить із себе гіпноз імперії, як кошмарний сон, щоб захити єдиним, дружним щасливим народом на спокійній плідючій землі.

ЗАЯВА

УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Останнім часом у засобах масової інформації Росії та України з'явилися повідомлення про негативну реакцію деяких офіційних установ і представників владних структур Російської Федерації на рішення Конституційного Суду України про тлумачення статті 10 Конституції України щодо порядку застосування державної мови в органах державної влади, місцевого самоврядування та навчальних закладах.

Особливе здивування викликає те, що серед цих голосів пролунала заява від Уповноваженого з прав людини в Російській Федерації. А вже протягом року діє двосторонній Договір між нашими інституціями про співробітництво у сфері захисту прав і свобод громадян України та Російської Федерації. Цей договір передбачає проведення як регулярних консультацій з питань захисту прав людини, так і зобов'язання «повідомляти одне одного про всі відомі випадки порушення прав і свобод громадян Російської Федерації на території України та громадян України на території Російської Федерації». За час дії Договору від Омбудсмана Росії не надійшло жодного звернення з питань дискримінації російської мови в Україні. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає, що деякі офіційні установи Російської Федерації, а саме інституція по захисту прав людини та МЗС, вийшли за межі своєї компетенції, тим самим фактично безпідставно втрутились у внутрішні справи суверенної держави.

На думку українського Уповноваженого з прав людини, рішення Конституційного Суду щодо сфери застосування державної мови ніяким чином не обмежує права російськомовних громадян у вільному використанні російської мови.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звертає увагу, що численна російська національна меншина в Україні і українська — в Російській Федерації мають бути могутнім чинником взаєморозуміння, зміцнення дружби та поглиблення співробітництва двох держав і народів. Тим більше, що Договір між Російською Федерацією і Україною, на який посилаються російські дипломати, передбачає рівні можливості і умови для збереження і розвитку мовної та культурної самобутності як росіян в Україні, так і українців у Російській Федерації.

Для задоволення культурно-мовних потреб російськомовних громадян в Україні діють понад 3000 дитячих дошкільних закладів, близько 5000 державних загальноосвітніх шкіл. Фахівців з російської мови та літератури в Україні готують 11 університетів та 20 педінститутів. Російською мовою в Україні навчаються понад 0,5 млн студентів, або 57 відсотків від загальної кількості. До послуг громадян майже 25 000 масових та універсальних бібліотек, в яких 62 відсотки складає російськомовна література, діє 14 українських державних театрів з виставами російською мовою. На книжковому ринку російськомовна література становить близько 90 відсотків. Російською та двома мовами транслюється та видається більшість засобів масової інформації.

На теренах нашої країни активно діють 34 республіканські і регіональні національно-культурні товариства та об'єднання, які репрезентують права російськомовних громадян як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Все це сприяло тому, що в Україні не було конфліктів чи протистоянь на мовно-культурному ґрунті. І ми цим пишаємось.

Натомість для задоволення культурно-мовних потреб мільйонів українців у Росії не створено жодного державного дошкільного чи навчального закладу, жодних театру, бібліотеки, газети, журналу, теле- і радіопрограми. До того ж, дехто в Росії час від часу роздумує антиукраїнську істерію, застосовує принизливі методи владного силового тиску на українську міграцію, нехтуєчи гуманістичними засадами міждержавного Договору про дружбу, грубо порушуючи права національних меншин на честь, гідність та національну гордість.

Попри все це, офіційні представники України не роблять невражених політичних заяв, не використовують ці промовисті факти для втручання у внутрішні справи дружньої держави, а тим більше не погрожують їй скаргами до міжнародних структур. Між цивілізованими країнами такі проблеми мають вирішуватися конструктивно, із взаємоповагою.

В Україні вже звикли: якщо в Росії розігрується «українська карта» — значить, там наближаються вибори. На жаль, не стали винятком і нинішні вибори Президента Росії. Шкода лише, що в цю негідну гру втягують й інституцію Уповноваженого з прав людини в Росії.

Захисники прав і свобод людини ніколи не повинні забувати про те, що права людини мають бути над кордонами, політичними уподобаннями та національними ознаками.

Ніна КАРПАЧОВА, уповноважений Верховної Ради України з прав людини
Київ, 16.02.2000

Галина ПАЛАМАРЧУК

ЗАГОВОРИМО ПО-РІДНОМУ!

Одним з пріоритетних завдань школи на сучасному етапі розвитку українського суспільства є розвиток інтересу до вивчення української мови, літератури, історії, фольклору, живопису, музики — всього, що називаємо культурою рідного народу.

Донедавна правильне і гарне українське мовлення було ознакою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-словесників. Однак нині ситуація змінюється. Запорукою цього є перехід більшості шкіл, у тому числі й тієї, де я працюю, на викладання українською мовою, що сприяє розширенню кола її вжитку. Щоб досягти належного рівня мовленнєвої культури і грамотності учнів не тільки на уроках, а і в суспільному житті, треба застосовувати всі можливі засоби навчально-виховного впливу на мовців. Педагогічний колектив нашої школи обрав три напрямки у цій нелегкій діяльності: урок, виховний позакласний захід, позакласна робота засобами позашкільних культурно-освітніх та наукових закладів.

Усі вчителі школи досконало володіють літературною, а більшість — літературною вишуканою, українською мовою і власним багатим милозвучним мовленням захоплюють учнів вивчати рідну мову. Урок мови, літератури — дійство, до якого кожен учитель готується, як до відкритого уроку для найповажніших і найприскіпливіших гостей. У кожній паралелі функціонують класи з поглибленим вивченням української мови, де учні вчать досконало володіти мистецтвом мовлення. У старших класах на уроках мови здається, що це не в школі, а серед студентів першого курсу філологічного факультету. Учні опановують мистецтво позитивних результатів у розвитку грамотності. Але не було б поглибленого вивчення мови, якби шко-

лярів не спонукала цікавість до таїни мовних глибин, яку їм прищеплюють учителі, використовуючи можливості позакласної роботи. Кожен учитель-мовник обрав напрямок позакласної діяльності, який йому найбільш до вподоби і де він може виявити себе з найкращого боку.

Валентина Василівна Конош започаткувала у школі, а потім залучила школярів міста та жителів мікрорайону до конкурсу «Майстер української мови», що розвиває грамотність усного і писемного мовлення учнів, створює здоровий дух змагання, а отже, підвищує рівень знань, вдосконалює, організовує, привчає до самоосвіти і розвиває культуру у спілкуванні та у взаємостосунках.

Лариса Василівна Журенкова заволодила серцями здібних і творчої обдарованих учнів, їхніх батьків та вчителів школи, створивши клуб шанувальників поезії «Перші ластівки». Кілька років члени клубу збирали, шліфували, компонували свої твори. І ось нарешті у березні 1999 року побачив світ шкільний альманах на 180 сторінок «Перші ластівки». До збірника увійшли найкращі, на погляд редакційної колегії, поезії учнів та вчителів школи. Щоб залучити якнайбільше дітей до творчості, клубівці підготували «Свято шкільної поезії», на якому звучали вірші, проза, пісні, з'явився на світ і виконується на найбільших зібраннях «Гімн школи». Діти приходять до клубу, виростають, ідуть у світ, а поезія їхніх сердець, частка душі залишається у школі і зберігається на заповітних сторінках колективної книги.

Раїса Іванівна Солодовникова — чарівна господиня нетрадиційного уроку, на якому можна зустрітися з пісню у виконанні сімейного ансамблю, тріо бандуристів, шкільного ансамблю народної пісні, з народною вишивкою, кухнею, по-

розгадувати дотепні загадки, кросворди, самим поінсценізувати.

Людмила Петрівна Переверзева — шевченкознавець, господиня кімнати «Шевченко — поет і художник». Найрізноманітнішими засобами пропагує Шевченкове слово. Учні з любов'ю поповнюють кабінет експонатами, що розповідають про життя і творчість Т. Г. Шевченка. Учителька очолює відповідальну роботу з організації Шевченківських свят у школі. Щороку кілька класів виїздять на екскурсію по Шевченківських місцях рідного краю, щоб не тільки почути, а й побачити місця, які «сходив Тарас малими босими ногами».

Ольга Іванівна Пилінко керує науково-пошуковим товариством старшокласників «Рідне слово». Члени його підготували конференцію «Шевченко в Черкасах», на якій виступили самі з повідомленнями та слухали старшого науковця працівника обласного краєзнавчого музею Павла Сосу з цієї ж теми.

Наслідком інтегрованої науково-дослідницької роботи з матеріалами обласного архіву стала робота учениці 11 класу Вікторії Бондаренко «Розвиток культури на Черкащині наприкінці XIX — на початку XX століття», з якою юна дослідниця взяла участь у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт Малої академії наук. Крім неї, ще шість робіт написали учні 10—11 класів і провели їх захист на засіданні Малої академії наук при Черкаському обласному інституті післядипломної підготовки педагогічних працівників. Однією з найкращих була робота учениці 11-Б класу Алли Павлової «Інтимна лірика Василя Симоненка».

Цікавою і практично невичерпною є дослідницько-пошукова робота, яку проводять учителі Любов Дмитрівна Андрійчук та Світлана Олександрівна Оль-

кова, — створення сімейного літопису кожної шкільної родини «Дерево мого роду». У Шевченківській кімнаті школи висить панно, виготовлене мамою учениці 10-Б класу, з одноіменною назвою «Дерево роду». Біля нього і збираються учні, щоб розповісти про свій родовід. Скільки ж тут цікавого можна побачити і почути. Шкільна бібліотека — один з найкращих пропагандистів рідного слова, організатор клубу цікавих зустрічей з творчими людьми Черкас і Черкащини. Це шкільний Храм її величності Книги, де панує її культ. Книги добираються особливо прискіпливо, і тільки найкращого змісту. У квітні минулого року фонд нашої бібліотеки поповнила своїми подарунками — книгами Ліга меценатів України, від імені якої виступив перед учнями і подарував їм свої книжки Михайло Слабошпицький.

Є у школі учнівський та учительський ансамблі народної пісні, танцю, ансамбль народних інструментів. Часті гості та учасники навчально-виховного процесу школи — артисти філармонії, драматичного та лялькового театрів, краєзнавчого музею, музею Кобзаря, члени Національної спілки письменників, працівники Будинку книги та інші.

Підсумовують роботу за рік звичайно святом «Рідна мова в рідній школі», яке проходить наприкінці квітня — на початку травня. Тут усе: малюнок, вишиванка, писанка, реферат, твір, дослідницька робота, музика, пісня, танець, а вінець — інсценізація творів українських письменників, пересипаних народним гумором, мудрістю та педагогікою.

Отже, можемо сподіватися, що через роки наполегливої праці повернемо рідну мову в рідну школу назавжди і безповоротно, а відтак матимемо найвищий результат — нарешті заговоримо і напишемо грамотно по-рідному, по-українському!

Т. СКОРИК,
директор школи № 28,
м. Черкаси

На зламі тисячоліть людство хвилюють різноманітні проблеми: екології, миру, енергетики, подальшого розвитку нашої цивілізації тощо. І було дуже приємно ознайомитися з рішенням 30-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, яким вона проголосила 21 лютого Міжнародним днем рідної мови. Це свідчить про те, що проблеми духовності починають хвилювати людство не менше, ніж проблеми матеріальні.

Цікавим відлунням цієї постанови було проведення прес-конференції у Київському промислово-економічному коледжі на тему «Могутність мови — це духовна могутність народу».

Започаткувала цю подію член Товариства «Просвіта», викладач української мови та літератури Галина Трегубова за підтримки викладачів та адміністрації коледжу на чолі з директором, кандидатом педагогічних наук Віктором Анненковим. На конференцію були запрошені доктор філологічних наук, професор Київського університету імені Т. Г. Шевченка та Українського вільного університету у Мюнхені, академік Академії наук вищої школи, Міжнародної української академії оригінальних ідей, дійсний член Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, голова Всеукраїнського Педагогічного товариства імені Гр. Ващенка, ведучий авторської радіопрограми «Якби ми вчилися так, як треба...» Анатолій Погрібний та відомий українська поетеса Людмила Гнатюк.

У конференції брали активну участь студенти спеціальностей різних напрямків: економічного, комерційного, технічного.

Анатолій Погрібний у своєму виступі порушив цілу низку болючих проблем, пов'язаних з долею рідної мови в нашій незалежній державі. Хоч це й прикро, але всі пристали на думку академіка, що немає жодної країни у світі, де б так не плекали і не шанували рідну мову, як у нас.

Адже рідна мова — той духовний спадок, який об'єднує душі всіх людей, — це чудово відчував наш Великий Кобзар, коли у своєму творі звертався з посланням «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...», і рідна мова до-несла це послання до нас. А. Погрібний

знайшов слова, які не залишили байдужими жодного учасника конференції.

Студенти зверталися з цікавими запитаннями, які їх дуже хвилювали, і відразу отримували вичерпну, науково обґрунтовану відповідь.

Усім запам'яталися слова академіка про те, що кожен українець повинен «дихати рідною мовою, як повітрям», що ми повинні поважати свою мову, уникаючи «мовного запобігання», «фальшивого етикету» у спілкуванні з іншими людьми, одразу бездумно переходячи на російську мову, хоча всі громадяни України її розуміють.

На ліричній хвилі прозвучав виступ Людмили Гнатюк. Емоційно, відверто, а іноді аж надто суворо порушувала вона

СТРУС ПРОСВІТЛІННЯ

проблеми рідної мови, рідної пісні, розвитку національної культури. Звучали поезії ліричні, войовничі, щирі. По-різному сприймало наше студентство виступ поетеси, але байдужих не було. Після закінчення конференції студенти мали змогу отримати автографи. Конференція досягла своєї мети. Цитуючи вислів Олесея Гончара, кожен з учасників пережив «струс просвітління».

Про це свідчать відгуки студентів — учасників конференції:

21 лютого в нашому коледжі відбулася прес-конференція, присвячена Міжнародному дню рідної мови. Свято організувала наш викладач української мови Галина Миколаївна Трегубова, яка запросила членів Товариства «Просвіта» — академіка Анатолія Григоровича Погрібного та поетесу Людмилу Петрівну Гнатюк. Спочатку слово надали академіку Погрібному, який розповідав про історію нашої мови та закликав нас, як громадян України, дотримуватись мовних обов'язків. Після його виступу мої переконавання щодо української мови різко змінилися. Особливо після того, як я

почула таку фразу: «Зі мною по-українськи розмовляє весь Київ, бо я впевнено розмовляю своєю мовою, і коли людина бачить, що я рішуче настроєний, вона просто не сміє розмовляти зі мною російською мовою». Отже, я зрозуміла, що немає значення, скільки людей навколо тебе розмовляють російською мовою. Ти не повинен підлаштовуватись під них, а повинен розмовляти так, як підкаже тобі серце. Але що ж робити, коли батьки, дідусь і бабуся, товариші та викладачі в цій же Україні розмовляють з тобою російською? Треба спробувати переконати їх — або просто самому перейти повністю на рідну мову.

Мене вразили слова академіка: «Коли ти розмовляєш українською мовою, то

шому житті не буде ганьбити рідну мову».

Студентка групи 227-ЕП

Проведення Міжнародного дня рідної мови стало для мене історією. Зрозуміла для себе, що російська мова рвучка, буду намагатися розмовляти українською мовою, незважаючи на те, що в моїй сім'ї розмовляють по-російськи. У майбутньому думаю вчити своїх дітей українською мовою.

Я дуже задоволена цією зустріччю і тим, що в мене залишилося на пам'ять книжка А. Г. Погрібного. Я знаю, що якби я не вчилася у цьому коледжі, ніколи б не зустрілася з цими людьми.

Студентка групи 227-ЕП Єрошенко

Я хочу, щоб такі акції проводилися частіше, щоб відомі люди відвідували наш коледж не тільки в День мови, а і в інші дні, бо спілкування з людьми високої культури підіймає і наш рівень культури та інтелект.

Студентка групи 227-ЕП Л. Потапенко

Після цієї конференції я зрозуміла, що рідна мова — найкраща мова у світі. Хоча з дитинства я вивчала російську мову, відтепер вирішила поглиблено вивчати українську. Коли я почула, як розмовляють відомі, вельмишановні люди, то зрозуміла, що кращої мови, ніж українська, немає. Я не маю нічого проти іноземних мов, але вважаю, що в Україні всі повинні розмовляти українською мовою і шанувати рідну мову.

Студентка групи 227-ЕП Ю. Яненко

Дякуємо, що український уряд звернув увагу на молодь. Такі дні повинні проводитися частіше. Вони будуть допомагати молоді приділяти більше уваги рідній мові.

Студентка групи 227-ЕП А. Мажар

Леся ТУЛУЗОВА,
викладач Київського промислово-економічного коледжу

МОВНЕ ПИТАННЯ НА СУМЩИНІ. ВОНО ЧИ НІ?

29 січня в Сумах з ініціативи місцевих осередків Співки патріотів України і Товариства «Просвіта» відбулися громадські слухання на тему «Мовна політика на Сумщині та її наслідки». У заході взяли участь педагоги, письменники, працівники культури, громадські діячі і представники місцевої влади. Слухання були досить плідними. Присутні обмінялися думками та наболілим з питання мови в регіоні і дійшли одностайного висновку: за десять років з часу прийняття Закону «Про мови» в Україні на Сумщині у справі надання державній мові належного статусу є певні зрушення, але в цілому немає підстав заспокоюватись на досягнутому, бо це ще перші кроки. Тому на слуханнях було прийнято рішення вимагати від місцевої влади активніше впроваджувати державну мову в життя на всіх його рівнях — від службового користування до виховання дітей та молоді.

Звичайно, така подія мала бути широко висвітлена у місцевих ЗМІ. Саме тому з матеріалів про ці слухання я й звернувся до місцевих газет. Проте українським газетам матеріал видався не до смаку, бо ці газети хоча й українськомовні, та за духом не українські. Російськомовні ж газети — в одній сказали, що на Сумщині «языкового вопроса вообще нет, его просто раздувают», в другій надрукували матеріал свого кореспондента, який висловив досить дивовижну, на його, мабуть, погляд, думку: «Якщо темпи вимирання населення нашої області залишаться на рівні 1999 року... то незабаром мовна проблема вирішиться сама собою — і навіть дуже радикально...». Мовляв, чи до мови нам уже тут, коли люди мруть, як мухи. Але автору й на думку не спало, що, можливо, й вимирають люди через

те, що мову свою, а з нею разом і край свій рідний занедбали.

Тож не вже на Сумщині про мовне питання вже й писати нічого? Так, більшість шкіл у краї — українські. Є вузи, де предмети викладаються українською. Це стосується передусім Сумського державного педагогічного університету, де українську можна почути не лише на лекціях чи в розмовах між викладачами, а й у розмовах між студентами у коридорах. Саме тому Сумський державний педагогічний університет можна назвати справді українським вузом. На жаль, цього не скажеш про деякі інші вищі навчальні заклади, в яких ще не тільки в коридорах, а й на лекціях нечасто звучить українське слово. А в загальноосвітніх школах та дитсадках обласного центру? Якщо педагоги та вихователі й розмовляють з дітьми українською, то між собою діти спілкуються здебільшого «обшеступним». Бо й самі педагоги та вихователі часто-густо не є прикладом для дітей: чимало з них також українською користуються лише на офіційному рівні... Про місцеву владу й говорити важко: там українську сприймають крізь зуби, зате російську — зі щирою усмішкою. І це при тому, що сам В. Щербань, голова облдержадміністрації, майже всюди говорить українською. Отакої! Приїхав чоловік з Донбасу і говорить державною мовою, а чиновники-сумчани, мабуть, лікбезу потребують.

Отже, є чи ні мовне питання на Сумщині і особливо в Сумах? Певно, не тільки є, а воно взагалі кричуще!

Ю. ОШ,
член Національної спілки
журналістів України, м. Суми

Прем'єр-міністрів України п. В. Юшенку
Вице-прем'єрові п. М. Жулинському
Міністрів культури п. Б. Ступні
Міністрів освіти і науки п. В. Кременю
Патріархові Київському і всієї України-Руси Філарету
Кардиналові УГКЦ М. Любачівському
Голові Верховної Ради п. І. Плющу
Голові Державного комітету з питань інформаційної політики п. І. Драчу

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ СТАВАЙМО ГОСПОДАРЯМИ У ВЛАСНОМУ ДОМІ!

Доки будемо зневажати самих себе? — запитує кожен, кому дорога Україна. Сором проймає, коли дивимось передачі на нашому екрані, де щоденно принижується українська мова, піднімається на глум. Продовжується горезвісна традиція Тарпаньки викликати сміх суржиком у таких програмах, як «СВ-2000» Верки Сердючки, «Ноти й банкноти» («Мамаду»), «Золотий гусак» та інші. Навіть «Сніданок з 1+1» надає перевагу російськомовним особам, а не українцям, що говорять рідною мовою.

Хто дав вам право, панове-творці цих передач, зневажати чи ігнорувати мову держави, в якій ви живете? А мова — невід'ємна ознака державності.

Українська мова настільки багата, що нею можна передати всі відтінки почуттів, у тому числі й смішне.

Усе більше стає російськомовних програм, як «Два роялі», «Як стати зіркою», «Доброго ранку, Україно!», «Будьмо знайомі» і т. п., що витісняють телепередачі українською мовою на історичні, політичні, культурно-мистецькі теми («Післямова», «Новий погляд на історію» тощо).

Уперто русифікується молоде покоління громадян України художніми й науково-популярними телепередачами для дітей, мультфільмами, «Вечірньою казкою». Усю цю продукцію слід дублювати УКРАЇНСЬКОЮ мовою.

Друга проблема, яка болить нам, — це чужі телефільми низької художньої якості, розраховані на отупіння й деморалізацію народу, що пропагують убивство, секс, насильство, жорстокість, всяку патологію. Їм дається найбільш сприятливий для масового глядача ефір у вечірній час, а корисні для розуму й душі передачі йдуть пізно, коли майже всі сплять. Сцени вбивств, сексу, витонченого катування, грабунків сприймаються юними глядачами як норми поведінки. Бачимо їх відтворення у повсякденному житті. Тому маємо прогресуючі захворювання на СНІД та інші венеричні хвороби, неухильне зростання злочинності, наркоманії, алкоголізму і інших негативних суспільних явищ. Це плоди одного дерева, ім'я якому — беззахисність молодої держави. Українському народу завжди була властива висока народна моральність, повага до Бога як творця Всесвіту. Навіть у часи комуно-тоталітарного режиму і воєнного атеїзму наш народ зберіг у своїй масі духовність, повагу до Божих заповідей. Україна обрала європейський шлях розвитку, але має дотримуватися своєї моралі, виробленої протягом історії. Те, що пропагує сучасне телебачення і кіно, руйнує сім'ю і державу.

Хто розпорядився відновити на телеекрані «Роженіне революцією», «Вечний зов» і т. п. кінофільми, в яких прославляється благородство тих, хто робив комуністичний режим? Ця брехня потрібна лівим силам і тим, кого мучить ностальгія за горезвісним минулим.

Шановні духовні пастирі! Шановні державні керівники! Підтримайте наш голос! Захистіть Україну як державу! Будьмо нарешті господарями у власному домі.

Прийнято на засіданні правління «Просвіти» 4 лютого 2000 року.

Д. ФЕДИК,

голова районного об'єднання «Просвіти», Козова Тернопільської області

Слідами наших виступів

Голові Українського товариства
«Просвіта» імені Тараса Шевченка,
народному депутату України
П. М. Мовчану

На № 01-544 від 12.11.99

Шановний Павле Михайловичу!

На виконання доручення Кабінету Міністрів України № 26099/53 від 27.11.99 повідомляємо, що МЗС розглянуло Вашу пропозицію щодо звернення до світової спільноти із закликом прийняти меморандум «Людське життя — найцінніший скарб» і підтримати її.

Постійному представництву України при ЮНЕСКО доручено проробити питання про можливість розповсюдження серед постійних представництв країн-членів ЮНЕСКО заклику «Людське життя — найцінніший скарб».

Про результати узгодження даного питання МЗС поінформує Вас додатково.

З повагою,

О. І. МАЙДАННИК, заступник міністра закордонних справ України

КОЗАЦЬКОМУ РОДУ — НЕМА ПЕРЕВОДУ

19 лютого в Одесі відбувся Установчий з'їзд Козацької партії, на якому затверджено Статут і Програму партії. На з'їзді були присутні понад сто осіб з різних регіонів України. Первинні партійні осередки вже існують у Києві, Харкові, Донецьку та в інших містах.

Партія не є частиною козацтва у прямому розумінні і хоча створена не самим козацтвом, але й не виступає його альтернативою. Члени партії налаштовані на співробітництво з усіма верствами населення і мають на меті не тільки пропагування історичної спадщини, а й відродження української мови у східному регіоні та активну працю на користь України.

Козацька партія опікуватиметься й молодшим поколінням. Зокрема, київський осередок партії планує готувати підлітків для вивчення історії козацтва з виїздами до Одеси та інших регіонів.

Головою партії обрано члена президії правління Національної спілки письмен-

ників України, полковника УК, академіка Богдана Сушинського. До ради партії увійшли крайовий отаман Одеської області, полковник Анатолій Петько, крайовий отаман Донеччини, генерал-осаул УК Микола Пантелюк, отаман Жовтневого району Одеси, письменник Олег Дрямін, директор заповідника «Гетьманська столиця» м. Батурина Алла Олещинська.

Ірина ОЛІЙНИК, м. Київ

ВІСТІ З КЕРЧІ

Минулого року в Керченській міській організації Товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка укладено п'ять угод: дві — з Всеукраїнським інформаційно-культурним центром міста Сімферополя на користь України, між Керченською «Просвітою» та Керченською парафіяльною громадою Української православної церкви Київського Патріархату; на основі духовного хору «Величание» — з Керченським державним історико-культурним заповідником з допомогою його директора Петра Іваненка, який дає приміщення для «Просвіти», де буде проводитись ідеологічна, культурно-духовна робота просвітянським шкільним хором (музичний керівник — Людмила Кузнецова); одночасно укладено угоду з

Управлінням освіти Керченської міської ради при сприянні Володимира Ідта, який допомагає разом з Петром Іваненком в обладнанні цього приміщення та музичним інструментом; п'ята угода — з Керченським військоматом з допомогою військового комісара полковника Ігоря Савченка, який теж дає приміщення для зібрання просвітян у святкові дні тощо.

Звичайно, «Просвіта» допомагає названим організаціям у придбанні відповідної літератури, плакатів, карт України, словників тощо. А також школам, гімназіям та інтернатам, у тому числі військовим частинам: Національній Гвардії України в Керчі та Сімферополі і Сімферопольській механізованій бригаді та Військово-Морським Силам України, які натовість повинні вірно служити нашій Україні; противітряній дивізії у районі Львівської області. У цих частинах вивчаються і мої маршові пісні.

Крім того, разом з Керченським управлінням освіти та Кримським міністерством освіти укладаються угоди з вищими навчальними закладами щодо цільового прийому випусників шкіл м. Керчі, які навчатимуться українською мовою. Вирішуються питання вступу на пільгових умовах дітей-сиріт школи-інтернату, в яких немає батьків.

Та хіба можливо перелічити всю діяльність нашої «Просвіти»? Я ще запрошений на конференцію українським історичним клубом м. Москви та клубом української інтелігенції імені Богдана Лепкого м. Івано-Франківська на першу міжнародну наукову конференцію «Українсько-російські відносини на зламі тисячоліть», яка відбудеться в м. Івано-Франківську з 20 по 24 травня 2000 року.

А численні виступи з патріотичним українським словом та авторськими піснями у школах і військових частинах у Криму та за його межами! Одне слово, було б бажання, а роботи у «Просвіті» безмежно... Я майже на кожний день складаю план, щоб якнайбільше зробити.

З повагою та найкращими побажаннями

Захарій КОВАЛЮК,
голова Товариства «Просвіта» імені
Т. Шевченка, м. Керч

НОВОБУДОВА НАД ПРУТОМ

Нарешті ожив культурно-освітній довгобуд у карпатському містечку Ланчин, що розташоване на лівому березі швидкоплинного Пруту. Наприкінці ХХ століття ланчинці одержали в дарунок від місцевих будівельників новий просторий Народний дім із залом на 300 місць та кімнатами для гурткової роботи.

Двоповерхова будівля виросла в центрі містечка поруч із стадіоном. Приємно відзначити, що в ці не краші для України часи таки знайшлися кошти в Надвірнянській райдержадміністрації. Не стояли осторонь і місцеві приватні фірми та організації. Всім хотілося, щоб ланчинські самодіяльні колективи з музичної та загальноосвітньої шкіл і будинку школяра мали свою сцену та залу для своїх шанувальників.

Нещодавно в цьому Народному домі стартував районний огляд талантів Другого Всеукраїнського огляду народної творчості, присвяченого 10-й річниці Незалежності України.

Василь ЛЕВИЦЬКИЙ,
краєзнавець, м. Ланчин,
Надвірнянський р-н Івано-Франківської області

Коли в Україні вляжуться пристрасті перехідного періоду, скінчиться реформування народного господарства і воно нормально запрацює, коли всі верстви населення будуть соціально захищені, коли сформуються і працюватимуть в автоматичному демократичному режимі всі гілки влади, а шумовиння й піна спадуть, відкриючи результат сьогоднішніх борін та пристрастей, — чиї матеріалізовані зусилля ми побачимо в підмурівку того жаданого майбутнього? Чиї профілі карбуватимемо на медалях як знак вдячності й пошани?

Ці люди живуть і працюють поруч із нами. Давайте слухати їх, вчитися в них, трудитися з ними пліч-о-пліч уже сьогодні, щоб спільними зусиллями наблизити час стабілізації та достатку в державі.

«Слово Просвіти» започатковує рубрику «Профіль для медалі» і приймає до розгляду пропозиції журналістів, письменників, наших читачів, а також готові інтерв'ю з гідними визнання, шани й наслідування людьми України.

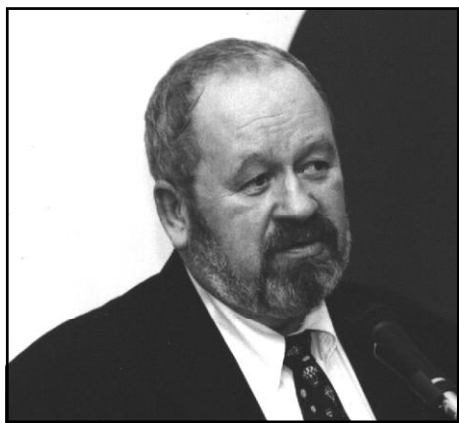
дування на майдані Незалежності, розмовляли ми у прямому ефірі на радіо. Хлопці здалися мені цікавими, і після ефіру ми ще трохи поговорили. Насамкінець я їх запитав: «Ну, добре, хлопці, маємо вже можливість і в Україні влаштовувати політичні акції. А що далі? Чи не заважає це вашому навчанню?». Відповідь була така: «Вчитися зараз — не обов'язково. Сьогодні ми повинні збудувати незалежну державу, а вчитися будемо потім». І ось тут я жажнувся. Тому що ми це вже проходили. В різний час, в різні історичні періоди неосвічені люди вже керували країною, і це було однією зі стратегічних помилок. Чому, власне кажучи, і сьогодні все в нас так кепсько? Та тому, що немає кадрів, добре підготовлених, державницьки вихованих. Коли

«БІДА УКРАЇНИ НЕ В ТОМУ, ЩО Є ПОЛІТИКА, А В ТОМУ, ЩО НЕМАЄ ПОЛІТИКИ»

— Президентів такої складної установа як НАУКМА немає часу займатися політикою. Але кортить? Як ви ставитеся до політики?

— Мушу сказати, що я політику не люблю. Але це моє право людини. Політика дуже потрібна. Біда України не в тому, що є політика, а в тому, що немає політики. Немає політичних лідерів. Немає нормальних політичних партій.

На початку 90-х я був досить відомою людиною в Русі, і для мене не становило проблеми стати депутатом. І, між іншим, багато моїх колег з Руху так прямо й запитували мене: чому не йдеш в депута-

На землі київського Подолу, яка пахне історією і кожною своєю грудочкою береже історію, на своєму питомому місці — у приземкуватих історичних приміщеннях після наглої 175-річної перерви відновила свою діяльність знаменита свого часу на весь світ Києво-Могилянська Академія. У своєму другому народженні вона ровесниця нашої держави. Якщо врахувати її філії та розгалуження колегіумів по всій Україні, різноманітне й насичене внутрішнє життя та активні ділові й пізнавальні зв'язки з закордоном, — то ми побачимо малу, і не так малу, як сконденсовану, державу в державі, що, як сховане на півдні зображення, поступово проявляється на світ Божий і заповнює собою державу велику, даючи їй нове обличчя і нову якість.

Отже, президент держави майбутнього, прагматик і невиправний оптиміст, для якого Національний університет «Києво-Могилянська Академія» є власне його життям, і не менше, — В'ячеслав Степанович Брюховецький.

«ЦЕ НЕ БУЛО МРІЄЮ МОГО ЖИТТЯ, АЛЕ СТАЛО СПРАВОЮ МОГО ЖИТТЯ»

— Ви були в числі тієї «могутньої кучки» сміливців, котрі напівпідпільно організували перше масове рушення в новітній історії України — Народний Рух, який, на жаль, відходить в історію. Перед вами відкривалася блискуча кар'єра політика, а «закінчили» ви тим, що, сколотивши навколо себе ще одну «могутню кучку» однодумців, відновили Києво-Могилянську Академію і стали її президентом. Це було мрією вашого життя?

— Це не було мрією мого життя. Якби мені сказали колись, що займатимуся чимсь подібним, то я з цього тільки посміявся б, — ну, хоча б тому, що дуже не люблю адміністративної діяльності і не мав досвіду роботи в навчальних закладах, окрім лекцій, які читав в університеті Шевченка. Від Руху я відійшов свідомо, але не для такої грандіозної справи, як відновлення КМА. Я казав заздалегідь, — це була моя позиція, — що буду в Русі до 1 з'їзду, — і я там був, і дещо зробив, — після чого повертаюся до літератури й займаюся справами, які люблю.

Так сталося, що дістав із запрошення викладати в Америці і працював у Радгертському університеті у США. І хоч це не

ПРЕЗИДЕНТ ДЕРЖАВИ МАЙБУТНЬОГО

Днем заснування Києво-Могилянської Академії вважається 15 жовтня 1615 р., коли знатна киянка Галшка Гулевичівна відписала свою садибу в Києві на Подолі місцевому Братству для заснування монастиря, шпиталю та школи для дітей всіх станів. Існувала Академія до 1817 р.

24 серпня 1992 р. відбулося офіційне відкриття Університету «Києво-Могилянська Академія» і посвята в студенти перших вступників. Система навчання в НАУКМА вбирає в себе кращі традиції вітчизняної освіти, що склалися впродовж віків, та сучасної західної освітньої системи вільного творчого навчання. Підготовка спеціалістів відбувається на факультетах: гуманітарних і суспільних наук, природничих наук, правничих наук, департаментах — економічних наук, соціальних наук і технологій, комп'ютерних технологій, журналістики, у бізнес-школі. Університет дає освіту на двох основних рівнях: 4-річному бакалавраті та дво- або однорічному магістеріумі. Для підготовки абітурієнтів до вступу на навчання в бакалавраті створено департамент доуніверситетської підготовки.

НАУКМА має дві філії — вищі навчальні заклади: Острозьку академію та Миколаївську філію. Під патронажем НАУКМА працює мережа колегіумів — середніх та середніх спеціальних навчальних закладів у різних регіонах України.

В університеті викладають кращі наукові та викладацькі кадри України.

Почесні професори НАУКМА: Юрій Шевельов (США), Лоуренс Майсек (Канада), Поль Рікбор (Франція), Роман Шпорлюк (США), Роланд Піч (Німеччина), Ярослав Розумний (Канада), Іван Фізер (США), Богдан Кравченко (Канада), Сергій Аверінцев (Росія), Ліна Костенко (Україна).

Студенти проходять стажування та навчання в університетах США, Канади, Польщі, Угорщини, Японії, Німеччини, Великої Британії, Нідерландів, Франції, Австрії і, збагачені знанням сучасного світу та його новітніх технологій, повертаються в Україну щоб з їхньою допомогою уже найближчим часом вона стала радикально оновленою і цілком цивілізованою в колі європейських народів.

найкращий університет Америки, та, порівнюючи, як у нас організована вища наука і як там, — я був приголомшений побаченим. Через півроку одержав запрошення викладати в Канаді. Коли почав працювати з канадськими студентами і трохи оговтався від перших вражень, які звальються на людину, котра вперше опиняється в тих країнах, трохи розібрався, то зрозумів, що й там існують складні проблеми, зокрема у вищій школі. І ось тут мене заїло: чому канадці, американці можуть давати дітям прекрасну освіту, а ми і далі живемо у старому спотвореному освітньому полі! Тоді вперше до мене й навідалась ідея, що непогано було б узятися за відродження Києво-Могилянської Академії. Цю ідею я привіз до Києва. Підштовхнув до наступних кроків мене такий випадок. Разом із двома студентами, які були організаторами голо-

я поговорив з тими юними ентузіастами від політики, то зрозумів, що за відродження Києво-Могилянської Академії треба братися негайно. Таким чином, це не було мрією мого життя, але стало справою мого життя.

— Важко було починати?

— Починати було не важко. Починати було красиво. Нас було п'ятеро, і ми не усвідомлювали, за що беремося. Гарна ідея, всі підтримували. Але, — про це сьогодні вже кажуть відверто, — небагато людей вірило, що з цього щось вийде. Ну, поборсаються, мовляв, хлопці. Хіба в нас мало було чудових ідей, які нічим не закінчувалися або ж навіть завдавали шкоди невмілим виконанням!..

Важко було потім. Це те, чого ніхто не бачив. Як ми працювали з 6-ї ранку до 11-ї вечора, щодня, без вихідних, без відпусток. Але якби ми від красивого початку не перейшли до другої стадії справи, складної і важкої, то в нас і справді нічого б не вийшло.

— Усе ввійшло в найжджену колію, працювати стало легше?

— Я був би дуже засмучений і навіть нещасливий, якби усе ввійшло в найжджену колію і котилося не знати куди. Звичайно, багато що зроблено. Дай, Боже, щоб кожен зробив стільки, скільки зробили ми, — я свідомий того, що кажу. З одного боку, легше стало, бо є великий колектив, дуже високого рівня контингент студентів, є вже випускники, які набирають на силу, а буде ще легше років так через 10, коли вони посядуть ті позиції в суспільстві, які їм за освітою й вихованням належать. З другого боку, важко, бо доводиться докласти багато зусиль, щоб не зупинитися на досягнутому, щоб удосконалювати те, що є. Якби ми зупинилися, то нас знищили б навіть фінансові проблеми, а так постійно щось намагаємося розв'язувати, шукаємо нетрадиційні рішення.

Відповідь моя була така: ну, добре, з'явиться ще один дилетант-політик у ВР, Брюховецький, може, він навіть щось краще робитиме, ніж ім'ярек. Але що від цього зміниться? Набагато більше користі буде, якщо я за 10—15—20 років підготую в університеті 100—300—500 справжніх високоосвічених політиків, які знатимуть, як це робиться. Сьогодні є люди, які вважають себе політиками, але насправді вони не є ними. Це не нарікання. Така ситуація, на жаль, закономірна. На жаль, до такого стану ми дійшли історично. Еліта була або перекуплена, або заслана в Сибір, або знищена. Тому ми повинні цей період прожити в тяжкій праці і подолати ту прірву, яку штучно утворено за останні 400 років. Ми можемо подолати ту прірву, тому що в нас освічений народ, прекрасна молодь. Ми це зробимо.

— Яким чином вищий навчальний заклад, який повинен давати знання, готуватиме для держави політиків?

— Ми керуємося двома базовими речами: по-перше, висока освіта, серйозна, без колишнього примітивізму. Багато українських ідей вмирає через примітивний рівень їх реалізації, і це велика трагедія для нації. Крім освіти, у нас в університеті всіляко заохочуються і вітаються спроби студентів до самоорганізації, до самостійного життя в суспільстві, яке називається університетом. Студентські організації, друковані органи, театри, хори — все це перетворює студента зі звичайного споживача в суб'єкта діяльності університету. Це і є «по-друге»: максимум розкриття особистості в будь-якому напрямку. Все життя радянського періоду було побудоване на тому, що людина — гвинтик, вона нічого сама собою не значить, а ось колектив — це все. Інший у корені неправильний постулат: «Ранше думай о родінє, а потім — о себе». Ці принципи ведуть до самознищення особистості і самознищення народу. Наша навчальна концепція полягає в тому, що ти якраз, грубо кажучи, не повинен думати про високі ідеї держави, поки сам ще є ніхто. Ти повинен думати про розкриття своєї особистості, а ось якщо розкриш те, що в тобі закладено, — в генотипі, вихованням батьків, у школі, в університеті, — тоді ти станеш корисним державі, бо держава сильна особистостями, а не сірою масою.

Дуже це незручно, дуже складно плекати особистість, тому що особистість, на відміну від сіренького чоловічка, незручна. Вона має свою думку, вона не згоджується, вона тебе дратує. А особливо коли йдеться про молодих людей, у яких є різкість, максималізм. І це нормально, це дуже добре. Бо максималістом можна

бути тільки в юності. Якщо людина в юності не була максималістом, то вона ніколи ніким не стане. Якщо вона в юності, дарма що помилялася або навіть грубіянила, — але по-максималістськи мислила, — ну, то життя навчить її робити великі справи. Тому, незважаючи на складний шлях майже абсолютної свободи студента, — ми вважаємо, що цей шлях правильний.

— **В НаУКМА, як у справжній державі, ходять свої гроші, брюхи називаються. Як до цього ставитесь?**

— Коли моя мама вперше побачила банкету з моїм шаржованим портретом, вона була прикро вражена. «Це ж тебе, — каже, — сину, мабуть, не поважають...». Я заспокоїв маму: навпаки, це люблять. Це, знову ж таки, самодіяльність студентів. Мені навіть приємно, якщо хочете, і я маю колекцію всіх випусків «Брюхів».

ПРАГМАТИК З РОМАНТИЧНОЮ ДУШЕЮ

— **Скільки часу забирає НаУКМА?**

— Вона не забирає в мене часу. Вона — це і є мій час і моє життя. Іншого, від якого можна б щось забрати, я просто не маю. До речі, не лише моє, а всієї моєї родини. Вся моя родина працює тут, хоч обидві доньки володіють двома іноземними мовами і могли б сьогодні заробляти великі гроші. Але для них Академія — це наше, це як повітря. Я дуже щасливий із цього.

— **Якщо дивитися на речі глобально, до якої категорії людей ви б себе зараховували — до романтиків чи прагматиків?**

— З огляду на те, чим я займаюся, то, мабуть, до прагматиків, — але з романтичною душею. Я романтик, як усі українці, за винятком одного — не пишу віршів. З другого боку, вважаю себе людиною досить прагматичною і практичною, — не в сенсі особистого життя, ні, я там якраз не дуже практичний, а в сенсі виконання певної роботи.

— **Як розслабляється президент НаУКМА?**

— З відпочинком справа складніша. На жаль, не відпочиваю. Теоретично я розумію, що так не повинно бути. В ті рідкісні хвилини, які можна назвати розслабленням, я їду в село Ходорів, на свій хутір Дивосил, який вважаю найкращим у світі, і небезпідставно, між іншим. Хоча я сам городянин, виріс у місті, але так сталося, що десь у 82-му купив цю руїну на березі Дніпра і страшенно люблю порпатися в городі, ось тільки часу на це дедалі менше.

— **Хто у вашій родині голова сім'ї?**

— *(Непевнено)* Мабуть, я. Я так думаю, що я. Хоча в нас дуже демократична сім'я. ...Ну, я питаю в дружини, в дітей. Але мені здається, що я.

— **Хто розпоряджається фінансами?**

— Дружина розпоряджається. Я їй віддаю зарплату.

— **Задоволені тим, як вона це робить?**

— Ну, мабуть, так. Я якось на це не звертаю уваги. Нам нічого особливого не треба. Звичайно, ми повинні їсти, вдягтися, це зрозуміло, але якихось особливих потреб у нас просто не існує. І часом буває, якщо щось негайно потрібно для Академії, то ми, не замислюючись оплачуємо грошми з сімейного бюджету, певна річ, не на користь йому. Ми б відчували дискомфорт, якби хотіли хтосьна-чого, але нам те хтосьна-що не потрібне, нам достить того, що маємо.

— **Як бачить В'ячеслав Брюховецький світ на межі тисячоліть?**

— Питання дуже об'ємне. Здавалося б, яка різниця — межа тисячоліть чи не межа тисячоліть. Умовність, яку придумали люди. Час суцільний. Та й що таке час — велика загадка. Але ця умовність —

межа століть і тисячоліть — примушує кожну людину замислитись: що таке ти як піщинка цього часово-просторового універсуму, що ти значиш у цьому огроми? Ось відбувся перелам — і де ця піщинка опиняється?

Як кожна людина, я з великим трепетом чекаю переходу в наступне тисячоліття. У мене особисто є потреба скласти якийсь звіт, і не лише за себе, а за покоління предків, які жили й наповнювали цей час, що минає. Я навіть маю одну задумку, як зафіксувати час, я придумав, але не хочу говорити, щоб вона збулася. Розповім вам про неї в інтерв'ю на початку 2001 року.

— **Містичні настрої вас навідуєть?**

— Містичні настроїв не маю. Життя триває і буде тривати. Кажуть, буцімто колись було добре, а тепер зле. Це все ілюзії. Життя завжди однаково. Питання в тому, як людина почуває себе в цьому житті. Наведу такий приклад. Десь рік тому я розмовляв на своєму хуторі з нині вже покійною сусідкою бабою Параскою, їй було 86 років, і прожила ця мудра жінка дуже нелегке життя. Бував травень. Питаю: як перезимували? «Бачте, — каже, — ледь ходжу. Але, Степановичу, я вам скажу, що й життя зараз стало негодяще, і світ змінився — поганим став». Питаю: чому? «Ну, — каже, — взяти отут, де ми зараз живемо, — та раніше, коли я була молода, тут так співали солов'ї. А тепер — нема». А солов'ї тим часом співають-заливають, аж у вухах лящить. Я кажу: та й тепер співають. А баба Параска: «Ні, Степановичу...». Вона глуха вже, не чує, і їй здається, що світ змінився, хоч насправді змінилася вона сама, а світ залишився таким, яким був завжди. Світ у принципі не міняється.

— **Буде кінець світу?**

— Не буде. Який там кінець світу!

— **Народ ходить понурий і зневірний, неначе справді у кожного вже все скінчилося...**

— Життя справді важке. Мені, як і всім, багато що не подобається в нашій політиці і в нашій державі. Але згадаймо, як було 10 років тому. Так, матеріально було краще жити, однак ми вже забули, що то було за життя. Якоюсь я говорив з одним режисером, який їздив до Мінська. Запитую: ну, як там? Каже: «Я зрозумів, що соціалізм має запах. Зайшов, — каже, — у гастроном, там стоїть та ж сама хамка, що й тоді, під прилавком у неї дефіцит — і сморід... І тоді я зрозумів: так смердить соціалізм». Ми просто забули, який ми шлях пройшли.

Сьогодні дуже шкода старших людей, безпомічних, безсилих... Їх суспільство повинне забезпечити. Молодих мені не шкода. Для молоді сьогодні є всі можливості реалізувати себе. Якщо себе реалізують — будуть щасливі і багаті, але потрібно працювати. Тому я є невірним оптимістом і вважаю, що все йде до кращого.

— **Що побажаєте просвітянам і собі у ці трепетні дні останньої весни тисячоліття?**

— Щоб ми були завжди просвітлені. Бо тільки просвітлена людина може робити добро. Якщо кожен із нас відчуває себе просвітленою людиною, менше нарікатиме на обставини, а робитиме свою справу, то все в нас буде гаразд. **З президентом держави майбутнього В'ячеславом Брюховецьким розмовляла Галина ПАЛАМАРЧУК**

НОВІ КНИГИ «ПРОСВІТИ»

Про сучасне книгодання писано й говорено чимало. Кого тільки не звинувачують у всіх наших негараздах! У першу чергу, звичайно, державу.

Щоправда, конкретні особи тут не зачіпаються, не називаються.

Послухаєш одних, у всьому винна державна податкова політика. А ще — неефективна система державних замовлень (це головний біль державних видавництва).

Якщо вслухатись у виступи наших письменників — усе написане ними повинно бути видане, хтось (!) повинен опікуватися їхніми виданнями, адже як же без їхніх книг? Хоч криком кричи, але так виходить, що нікому до них нема діла.

А тим часом, щоденно буваючи на поліграфічних підприємствах, бачу з'яву сигнальних примірників книжок поезії, прози. Беру, гортаю, цікавлюся...

Наклади — 500, 1000. Якщо більше — це вже можна вважати справжньою розкішню.

Не хочу давати якісь оцінки нинішній ситуації, хоча й маю багаторічний видавничий досвід. Вважаю, що вивести якусь універсальну формулу, яка була б панацеєю від усіх наших бід, фактично неможливо. Та й навряд чи потрібно. Скажімо, видрукуєш той чи інший наряд украї потрібної книжки. Візьмеш кілька примірників на той чи той патріотичний вечір і бачиш, як підходять наші люди, ті, що беруть участь у всіх патріотичних акціях, ті, що агітують за наших кандидатів — демократів, дивляться на книжкові новинки з великою зацікавленістю, а придбати не можуть.

Що тут скажеш? Звичайно, що в усьому винна нинішня економічна скрута в державі.

Є ще й така думка — не варто чекати, поки буде поліпшення в економіці, а необхідно матеріально опікуватися духовною сферою вже зараз, оскільки завтра може бути пізно. Не заперечую слушності цього погляду, підтримую його і вважаю, що вихід може бути хоча б і такий. За моїми даними, в Україні є близько 50 тисяч бібліотек. Можливо, ця цифра дещо «схудла» у зв'язку з багатьма типовими причинами. За минулі роки бібліотечній мережі не виділялося ані гривні для поповнення книжкових фондів. Ледь животіють наші часописи. А тим часом складаються нові програми для вивчення української літератури в середній та вищій школі. Отож, знайти першоджерела учням і студентам буває нині непросто. Досвід показує, що бібліотеки відвідує чимало молоді, яка прагне знань. Отже, припадання пилікою теперішнім книгам у бібліотеках не загрожують. Головне — аби управління культури знайшли кошти для поповнення бібліотечних фондів. У такий спосіб були б підтримані і видавництва, що випускають українськомовну високодуховну літературу, і редакції українських часописів, як правило, малотиражних (скажімо, газета «Слово Просвіти» — це ж які цікаві, потрібні наукові розвідки з царини літератури, культури, мови не знаходять читача в українській глибинці!).

Після цих розмірковувань про загальне перейду до конкретики. Розповім, чим живе, що випускає видавничий центр «Просвіта».

За минулий, 1999-й рік побачили світ п'ятнадцять книг загальним накладом 93 200 примірників. Якщо порівняти з іншими видавництвами, то це досить пристойні показники як на нинішній час.

Про окремі видання газета вже повідомляла своїх читачів (наприклад, твори у трьох томах Павла Мовчана).

Вважаю, що варті уваги такі книги, як *Даніел Крман. Itinerarium. Подорожній щоденник* (1708—1709). Це видання здійснено спільно з видавництвом ім. Олени Теліги. Зі сторінок книги зринають картини Полтавської битви 1709 року, описані очевидцем-словаком.

Дмитро Чижевський. Реалізм в українській літературі. Маловідома праця знаного дослідника нашої літератури

спонукає читача до роздумів та до критичнішого погляду на нашу класику. Скажімо, оцінка авторами творчого доробку Лесі Українки: «Лесь Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу за межі реалізму, а українську літературу робить уперше — літературою світовою».

Анатолій Погрібний. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба... Завдяки громадській організації «Друзі товариства імені Григорія Ващенко» ця книга побачила світ. Поштовхом для її написання послужив найкращий інтерес, який викликала у широкої громадськості авторська радіо програма під назвою «Якби ми вчилися так, як треба». Вважаю цю книгу великим творчим успіхом цільного просвітянина.

А. Животенко-Піанків. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка.

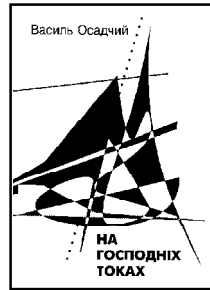
Чи не вперше у вітчизняному грінченкознавстві простежується характер діяльності Грінченка як педагога-практика, народного вчителя, аналізується педагогічно-теоретична спадщина письменника.

Виручалочка. Довідник-порадник для учнів початкових класів. Упорядник Ігор Січковик. У книжці зібрано матеріали з вивчення шкільних предметів (української мови, математики, природознавства, історії, валеології), а також уміщено прислів'я, загадки, головоломки, скоромовки, казки, які мають популярність у найменших читачів.

Василь Осадчий.

На Господніх токах. Як мовиться в анотації, «нова книжка Василя Осадчого, відомого українського поета, лауреата престижних премій — ще одне підтвердження того, що талант завжди перебуває у пошуку і часто повертається до читача своїми незвичними гранями».

Не маємо сумніву, що про цю книжку заговорять, вона стане помітним явищем у нинішньому літературному житті.

Григорій Булах. Дзвони Софії. Книжка побачила світ у переддень 2000-ліття Різдва Христового. Її відкриває вступне слово «Перелуння нашої історії» Павла Мовчана та високе слово Святейшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета.

Степан Наливайко. Тасмниці розкриває санскрит. Фактично все, що увійшло до цієї книжки, публікувалось у газеті «Слово Просвіти». Книжка оригінально зверстана, проілюстрована малюнками з прайндської історії.

Борис Скачко, Галина Орецул. Якби мати знала: Народні методи лікування дітей. Книжка видана спільно з видавництвом «Здоров'я». У ній популярно описано причини захворювань, які найчастіше виникають у дитячому віці, подаються найефективніші методи та засоби народної медицини у комплексному лікуванні різних дитячих хвороб.

І насамкінець хочу поділитися радістю про ще одну новинку — видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Книжка відкривається передмовою Павла Мовчана, примітки підготував відомий літературознавець Євген Нахлік.

Книжка не є товстою, як ми звикли до видань «Кобзаря», компактно зверстана, зручна в користуванні.

Якщо «Просвіта» видає «Кобзаря», значить вона сповна виконує свою місію! На такій мажорній ноті хочу завершити свій огляд.

**Василь КЛИЧАК,
директор видавничого
центру «Просвіта»**

ДИТЯ ЛЮДСЬКЕ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ: СВІТ, У ЯКОМУ Я ВИБИРАЮ ТЕБЕ, МАМО!

ПЕРЕДМОВА

Весна примушує дерева зодягатися в листя, а людей — знімати важкі зимові одяжі. Чоловіча хода робиться впевненішою, стрімкішого, а жіноцтво у своїх весняних плащах нагадує квітучі яблуні, повні цвіту і листу... Вітер, о, той вітер весни! Він розвіває наше волосся і пустотливо ханає за поли, він здає одним поривом розкрити чийсь таємницю, разом охопивши всю молододу постать і викругливши ніжний животик, що чимось нагадує глобус... Так, саме глобус, всередині якого таїться малесенький Мателлан, що розпочав своє всевітнє плавання і скоро прийде до нас, аби назватися в світі.

Але все меншає майбутніх мам на алеях парків, небагато й дитячих візочків на наших вулицях, все тихішають наші двори, нечасто доводиться погостювати на хрестинах... Як свідчать соціологи, смертність в Україні значно перевищує народжуваність. Безперечно, на першому місці стоять економічні й соціальні причини. Але, на мою думку, багато важать ще й причини морального плану. Збайдужіле суспільство мало шанує жінку в її головній справі — справі народження людини, нації, народу. Україна не раз переживала війни, нашестя, голодо-

мори, платячи страшну данину життями своїх синів і дочок. І відновлювалась не раз у своїх дітях — міценьких, круглоголових хлоп'ятах і вродливих дівчатках... Надія на краще майбутнє пов'язувалася з примноженням роду. І коли б не мужність українки, не її бажання родити, — хіба б були ми тими, хто ми є?

Так виник задум цієї маленької повісті-роздуму, адресованої не лише жінкам.

А ще я прошу підтримки у своїх читачів. Якщо Вам відомі якісь старовинні традиції, звичаї, забобони, що стосуються жінки при надії, якщо у Вашій пам'яті збереглися перекази, казки, приказки, пісні, пов'язані з чудом народження, якщо Ви знаєте чи чули про якісь особливі рецепти народної медицини і народної кухні, — не полінуйтеся надіслати їх на адресу нашої редакції. Сподіваюся, що ми разом напишемо книжку, таку необхідну для породіллі. Цим самим ми підтримаємо багатьох жінок у відповідальній для них час, подбаємо, аби народжувалися здорові діти, аби не переривалася та золота нить, яка в'яже минуле й майбутнє, аби українському роду не було переводу. Тож починаймо нашу весняну справу, — хай засіється наша книга!

З повагою Автор

Любов ГОЛОТА

1. «ЗВІДКИ БЕРУТЬСЯ ДІТИ?»

Цілком можливо, що це ми, дорослі, задаємо це запитання і щопокоління непомітно підкажемо його дітям, аби відповідати на нього і самим собі — чудуватися дивом і правом народження, дивом творення людини людиною...

Діти, либонь, знають краще, звідки вони прийшли. Принаймні моя донька розповіла мені, що плавала у великому морі, була «морською дочкою, не такою, як тепер». А тоді захотіла бути маленькою дівчинкою, і «морський лев» вивіз її з моря. А на землі вона вибрала мене і народилася в мене, щоб я була її мамою... Важко передати, як я пишалася своїм маленьким дівчатком і яка була йому вдячна за цю фразу: «Я вибрала тебе, мамо»...

Зернятко життя, яке довіряє нам себе безроздільно, — мабуть, і так можна сказати про дитину. А оскільки в народі віддавна існує прислів'я «Не земля родить, а небо», то й прихід людини на Землю пов'язується з небом. Одна з найулюбленіших язичницьких богинь Лада зображувалася з немовлям на голові, що символізувало світло. Лада (і нині поети називають кохану жінку ладю) — богиня любові, Першомати, від якої люди отримали вогонь і воду, саме буття, любов і єднання двох.

У ближчі до нас часи в народі на Україні покровителькою кохання, шлюбу, народження була Прія (в християнській релігії її назвали Параскева П'ятниця).

Покровителькою жінок у «Повісті минулих літ» названо Макошу, від якої залежало щастя і плоношення. Це їй підкорялися рожаниці — діви, що, як вірили наші предки-язичники, володіли живою водою, могли наділяти людей надзвичайним розумом, даром осіяння і передбачення. Саме рожаниці приносили на Землю душі новонароджених, були присутні при народженні, аби передбачати долю кожного, хто приходив у світ людей. Згадаймо наші казки: на хаті, в

яку покликали повитуху, сидять загадкові птиці і, розмовляючи між собою, передбачають долю дівчинки або хлопчика до самої смерті. Аж до того часу, коли рожаниці заберуть людську душу і повернуть її небу... Час між народженням і смертю — ось наше життя, в якому все прекрасне — «від світла небесного і від любові матері». І ще від того, настільки ми самі зможемо віддати це світло небесне і любов безкорисливу своїм дітям.

А звідки ж діти беруться тепер, у наш час — тривожний, небезпечний, непевний, дорогий; звідки тепер приходять вони у світ Чорнобиля і екологічних та соціальних нещастя; як наважуються звертати нас — нервових, недужих, заклопотаних, у цьому шаленому світі?!

І їм, і собі ми розповідаємо не давні прекрасні легенди, а нашвидку кимось вигадані казки про лелек і магазини, про ту лікарню, де видають діток... Розказуємо, лепечемо, заглядаємо в розверзнуті допитливі вічка: «Повірило чи ні?!» — і не вистачає часу зупинитися і оглянутися назад, туди, де спородила Лада Лелю і Полеля, близнюків, що втілили воду і світло, туди, де возсідала Першомати Лада, годувальниця Миру, з яблуком в руці (Знойко О. П. «Міфи Київської землі та події стародавній». — К.: — Молодь, 1989).

Отже, варто сказати правду дітям і собі — з яйця! З того яйця-райця, з якого прийшло все живе у наш світ, з чарівного яйця, що розкрилося і пролилося двома природи, серед яких і сама людина. Можливо, пам'ятаючи це, а не капустяні грядки, що згодяться потім для казок про зайців та козлів, ми будемо й до себе вимогливіші, свідоміші того, що природа людини близька до навколишньої природи, що кожна людина — це світ, котрий прагне продовження через народження собі подібного, але кращого і досконалішого.

Світ, який ми ще не зовсім втратили, — погляньте на писанки з оленями — це і є зображення тих рожаниць, котрі

запалили «світільник життя» кожному з нас — людську душу.

Сподіваюся, що той, хто читатиме цю книгу, зрозуміє, про що йдеться: справа не в тому, як ви відповісте на вічне дитяче питання. Можливо, вам повезе, і ваш син чи донька терпляче дочекаються до шкільного уроку, де їм пояснять, що людське життя починається тоді, коли з'єднуються чоловічі і жіночі статеві клітини, кожна з яких містить по 23 хромосоми. Разом їх буде 46. Саме це число і визначає, що «живий організм», який розвинеться з поєднаних чоловічих і жіночих хромосом, народиться людиною, а не котиком чи квіточкою шпоришу. І кожна з цих 46 хромосом несе тисячі генів, кожен з яких відповідає (перед Природою?) за те, щоб людина прийшла у світ у всій своїй досконалості: зі струнками руками й ногами, з блискучим волоссям і ясними очима, з швидким розумом і допитливою вдачею...

Діти почують прекрасну баладу, яку склали генетики, фізики, хіміки, біологи і навіть поети, про ДНК — дезоксирибонуклеїнову кислоту, із молекул якої збудовані хромосоми, а значить, і наші гени. І можливо, на якусь мить повірять, що подвійна спіраль ДНК і є тією спіраллю, за законами якої розвивається людство. Як відомо, гени майже не терплять жодних відступів від програми, закладеної в них самою природою. І якщо ми нищимо Природу, яку зevamo тепер здебільшого («зовнішнім середовищем», бомбардуємо її хімікатами, влаштуємо аварії на атомних станціях, руйнуємо саме «світло небесне», то навіть стійкі її крапельки-гени, її діти, її солдати, не витримують, відступають чи хворіють... Тоді і ми, люди, і звірі, і трави приводять у світ нещасних, — нами зламаних! — нащадків, поіменованих — нами ж! — мутантами.

Мутації, мутанти — ці слова виникли значно пізніше, ніж прекрасні вірування у Ладу, Макош, Прію, великих берегинь материнства, наших попередників, що початок життя приймали не як взаємо-

дію біологічних механізмів, а як шлюб неба і землі, чи злиття могутніх вод, чи запилення квітки... Словом, наші предки вірили у велике чудо народження. Чудо, яке приходить до двох — чоловіка і жінки, але обов'язково з присутністю ще чогось такого — незбагненого, несподіваного, чудесного... Яблучко, яке з'їла молодиця... Горошина, яка котилася назустріч... Вода з лісового джерельця... Чи не від цієї віри в чудо народжувалися герої і велети, красуні і переможці? Згадаймо хоча б Котигорошка... Втративши віру в чудо народження, чи не втрачаємо ми саму можливість народжувати?

Отже, звідки беруться діти? Хай буде — з капусти. З-під лелециних крил. Із спеціального магазину немовлят. Із яйця. Із 46 дивовижних хромосом. Але завжди — з великого чуда. Від шлюбу землі і неба. Від злиття могутніх вод весняних. Від самого Бога, що пильнує вічне джерело життя і осятив нашу мову такими словами, як «рід, народження, родини, породіллі». Бо мав рацію той, хто сказав, що жінка пуповиною дитяти прив'язана до божественного начала життя, бо зачинає, носить і народжує дитину в любові.

2. «ТЕБЕ ЧЕКАЮТЬ РАДОЦІ МАТЕРИНСТВА»

— колись цією фразою жінці навколишні давали знати, що її стан помічено; нею ж засвідчували, що все буде гаразд і вона може розраховувати на підтримку і захист. А тепер згадаймо, дорогі подруги, хто з нас чув цю фразу, та ще й мовлену з дійсними почуттями, без лапок над «радощами»? У кращому випадку: «Ти все зважила?». І навіть лікар, пересвідчившись, що у вашому лоні зав'язалося життя, обов'язково запитає: «Будете народжувати?». Часто долю безвинної людської істоти вирішує випадок, сума обставин, поворот долі — все що завгодно, та не вона сама. На жаль, у нас у жіночих консультаціях ще немає спеціальних дорадчих груп, які діють у західних країнах: там із жінкою, що сумнівається, говорить і гінеколог, і психолог, і спеціально підготовлений радник. Іноді підставою для того, щоб дитя не народилося, можуть бути лише сумніви жінки в доцільності його народження: «Я не збиралася народжувати...».

Сама держава передбачає діючими в ній законами можливість умертвління ще не народжених, саме буття в ній

грізно попереджує людську зав'язь: твій прихід ризикований, ти йдеш у світ екологічних катастроф, генетичного вродження, соціальних потрясінь, врешті, тут, на Землі, вже визначено місце, де почався Апокаліпсис — Чорнобильська зона...

А мати? Як їй бути — наодинці із знаннями про те, що смертність в Україні перевищує число народжень, що існує навіть рух лікарів за свідому відмову сімей від намірів мати дітей у зонах екологічних катастроф — продовження роду там може призвести до вродження, що все частіше — сім'я чоловіче мертве і кількість безплідних шлюбів усе збільшується?

О, як страшно все це знати жінці, а тут ще — тісна квартира або й повна її відсутність, шалені ціни, ненадійна медицина, загроза безробіття, порожній холодильник і порожній гаманець... Легше сказати «Ні»... Медики називають це «перериванням вагітності», а жінки воліють не думати про те, що ще ніде і ніколи не відновилася жодне, аборт — убите життя. Щороку в Україні в лікарнях роблять майже півтора мільйона абортів, і зовсім не за медичними показниками та екологічними підставами — знищуються практично здорові діти, чийми правами на життя було знехтувано матір'ю, лікарем, врешті — державою. Як правило, коли про це заходить мова, все пояснюється сексуальною безграмотністю населення, нестачею контрацептивних засобів, а жінкам висловлюється застереження: «Аборт шкодить вашому здоров'ю, задумайтесь, адже часто ви платите за цей вчинок здоров'ям, ризикуєте більше ніколи не мати дітей!». Що ж, усе це правда, та, на нашу думку, не першорядна. Одна бідова молодичка виголосила: «Дітей нині народжувати не вигідно і не престижно!». Егоїстична меркантильність, вроджене розуміння життєвих цінностей в одному випадку, розгубленість і безпомічність у другому і немилосердність у будь-якому з них. Згадуються слова Іоана Золотоуста: «Хто не має милосердя, той перестає бути людиною...». Будьмо милосердні до тих страждальців, над якими зависли лиха, в яких вони неповинні та за які платять: екологічні отруєння, радіація, генетичні урази... В кожному такому випадку вирішальне слово за лікарем, за генетиком — вони десятки разів зв'язать, виносячи свій присуд про неможливість народжень. Та хіба можна пробачити ту війну, яку ми, — через свою бідність, невлаштованість, а часто — безпорадність перед елементарним, — оголошуємо найбеззахиснішим і найслабшим серед нас? Так, саме серед нас — вік людини, її життя починається від зачаття, цієї ж думки дотримувалися і наші предки, а нині дотримується кожна з релігій. Мабуть, і медикам час перестати називати нове життя, нову індивідуальність «ембріоном», «плодом», «групою клітин», а спонукати суспільство створювати такі умови, щоб кожна дитина була бажаною і в сім'ї, і в державі. Якщо планування сім'ї буде справою державною, то власні вузькі егої-

стичні інтереси поступляться перед реальним широким мисленням людини, яка відчує, що її гідність, рівень її культури, розуміння справедливості, народні і релігійні традиції не дозволяють вбивати найслабших і невинних. «На підставі яких законів можна вважати, що маєш право знищити невинну людину з міркування власної вигоди або прагнучи віддатися похоті?» — писав Папа Іоанн Павло II, звертаючись до учасників семінару «Право на життя в Європі» (18. 12. 1987 року) (Педіатрія, акушерство, гінекологія. — № 2. — 1991).

Нині, коли так багато людей приходять до релігії, повертаючись у лоно церкви, варто поговорити про багатовіковий традиційний порядок, продиктований традиціями православної віри, ставленням віруючої людини до себе і одне до одного. Передусім ці традиції опираються на Євангеліє і Господні заповіді, з яких відомо, що право людини на життя святе і неоспориме. Дітородження — святий обов'язок, дар Божий, і на нього благословляється сім'я в подружній вірності і в любові. Отже, відмовлятися від народження гріх, так само як і нарікати на нього. З церковної точки зору, бідність, матеріальні міркування не можуть бути причиною відмови мати дитину: багатовіковий досвід переконує, що бідність не псує людину і не заважає бути їй духовно багатого та досконалою душевною. Отже, якщо відбулося зачаття — людина повинна народитися. Дітовбивство — один з найтяжчих гріхів, за які помщається небо.

Що ж, можливо саме церкві і належатиме найголовніша роль у виправленні людської свідомості, аби ми знову, як колись наші предки, розуміли: зачаття, про яке знає часом тільки мати, — величезна подія у світобудові. Народжується нове життя не просто в результаті злиття 46 хромосом, а в умовах особливого емоційного, духовного єднання, завдяки високоенергетичному спалаху зачинається душа, жива і болюча, душа безсмертна. І якщо люди протівляться дітородженню, а медицина допомагає позбутися їм майбутньої дитини, то ніхто і ніколи не зможе очистити їхню свідомість від вини за те, що вони самі з собою роблять.

Безперечно, турбуючись про національне здоров'я, держава повинна стояти в охороні сім'ї, здорового батьківства, допомагати у вихованні дітей, займатися таким просвітительством, у результаті якого сексуальна освіченість громадян буде спрямована на репродукцію нації.

У народі кажуть — скільки людей, стільки й долі. У кожному випадку жінка вирішує долю своїх майбутніх дітей. Існують і фізіологічні, і психологічні хвороби, при яких вагітність чи пологи можуть загрожувати життю дитини чи матері, існують інші ситуації, за яких ні жінка, ні лікар вибору не мають. Такі питання може вирішувати тільки медицина, вони не вирішуються через популярну літературу чи чийсь поради.

Не маємо на меті і ми виступати в ролі прокурора чи гонителя «невірних». Хо-

четься допомогти тим, хто опиняється в ситуації, подібній чи неподібній, хто прагне, аби з ним говорили не тільки лікарі; хочеться почути досвід інших та відповіді на питання з тих, з яким не побіжиш до сусідки.

Нині ринок вихлюпнув на прилавки книгарень масу літератури, яку торговельці пропанають як таку, що допоможе нам здолати прогалини в сексуальній культурі. Здебільшого ж усе навпаки: це скоріше інформація про прояви сексуальності, що викривлює індивідуальну уяву людини, розпалює пристрасті не вищого гатунку та розгнужує її задоволенні.

Сексуальна культура кожної пари індивідуальна, кожні чоловік і жінка, яких зводить життя, мають свій інтимний досвід. Було б смішно, аби хтось, у тому числі й ми, брався їх учити чи переучувати. Однак таке видання, як наше, зобов'язане запропонувати своїм читачам один із можливих варіантів побудови стосунків між чоловіком та жінкою у сфері інтимного життя та планування сім'ї. Саме тому, пишучи цю повість, ми звернулися до доктора медичних наук, професора А. С. Лявчинця, який очолює Асоціацію захисників людського зародка, плоду, новонародженого — братство «Колиска». Асоціація, серед багатьох напрямків роботи, займається і проблемами захисту і зростання сім'ї і широко пропагує овуляційний метод Біллінгса як метод природного планування сім'ї, що поєднує в собі сексуальне виховання, контрацепцію, соціально-психологічну підтримку жінки, її жіночності, сили і краси.

Метод Біллінгса дає можливість будь-якій жінці самій визначати час, з одного боку, найсприятливіший для запліднення, а з другого — уникати небажаної вагітності.

Хотілося б додати до цього ще кілька узагальнених спостережень, що їх висловлюють зарубіжні психологи, спостерігаючи за сім'ями, що користуються овуляційним методом за Біллінгсом.

«Цей метод забезпечує вільний прояв людини в шлюбі — людська сексуальність стає повнозначною разом із розумінням того, що в ній закладена можливість появи нового життя і продовження себе у своїх дітях, а не лише як щось належне особисто чоловікові і жінці.

У шлюбі щасливою буває та жінка, що осмислює свою фізіологічну здатність народжувати як частину свого ества; вона збувається як особа, що володіє власною індивідуальністю і неповторністю, адже дітородження для неї є бажанням, це те, з чим можна прийти в нове покоління через своїх дітей. Саме здатність народжувати сприймається як потенціал, що реалізується з народженням дитини, — шлюб стає спілкою двох, де чоловіча і жіноча індивідуальність стверджуються не лише у фізичному прояві, а й у спільності розумів і сердець, зміцнюючи неділимість союзу. Такі екстраординарні стосунки між чоловіком і жінкою стверджують, що кохання є каталізатором. Для того, щоб воно жило,

йому належить бути шляхетним і вимогливим, турботливим і діяльним, ідеалістичним і прагматичним — у світлі такої любові, де індивідуальність проявляється і зберігається, а сексуальність реалізується повністю, сім'я стає невразимою. Діти, що з перших днів життя перебувають в атмосфері любові і згоди, знаючи, що батьки їх люблять, а найголовніше, що батьки їхні люблять одне одного. Вони рано відчують, що в їхньому домі панують довіра і відвертість, що спонукає робити добре не тільки для себе, але й для інших — батька, матері, братів і сестер, для більш далеких людей і для тих, хто ще прийде у цей світ.

Вони з раннього віку навчені цим оточенням любити дитину, адже і їх любили ще до народження.

І все ж нам доводилося нерідко зустрічати в житті жінок, які бояться можливої вагітності, нарікають на чоловіків і навіть зневажають їх. Намагаючись звільнитися від своєї сексуальності, жінка часто-густо досягає самотності, що врешті приводить до втрат і до створення психологічних бар'єрів, за якими вона примушує себе жити. Іноді жінки помилково вважають, що мужчина — лише партнер, і не визнають його як батька і чоловіка. Коли відкидається його дитина, його сексуальна сутність спотворюється і його людська самість принижується. При такому ставленні легко принизити одне одного...

Овуляційний метод за Біллінгсом, який вчить не лише репродуктивній фізіології, але й сексуальності в любові, в шлюбі, зберіг і зробив щасливими багато сімей.

***

У складних обставинах життя, як і в складних взаємостосунках, є вихід: завжди треба вірити, що десь лежить зерно любові і чекає своєї години. Варто тільки допомогти йому прорости — адже нема такої людини, яка була б зовсім не здатна любити. Постійно йде пошук любові — всесвіт переповнений сигналами її зерен, що кільчаться і волають про відгук. Почуйте їх! Так, вона, любов, несе з собою великі обов'язки, великі випробування, але й велике творче начало, здатне змінити наш світ на добрий, лагідний, життєстворюючий. «Любов врятує світ!» — повторює людство, спокушене братовбивством і взаєморуйнацією, ядерними і екологічними катастрофами, соціальними потрясіннями. Об'єднаймося навколо любові — великого творця, і тоді нам легко буде шанувати все, що має в собі начало життя і саму людину в собі. А поки що, зустрівши ту, що несе в собі зернятко світла, запаленого Всевишнім, побажаймо їй здоров'я, сили, впевненості, пообійцяймо їй свою незрадливую підтримку старомодною, але незабутньою у своїй правдивості фразою: «Тебе чекають радощі материнства!».

Любов ГОЛОТА

(Далі буде)

Відомий дослідник етнографії східних слов'ян Д. Зеленін виділив в обрядах, пов'язаних з народженням дитини, три складові: 1) обряди, пов'язані з появою дитини; 2) обряди, які символізували її прилучення до родини; 3) очисні обряди. Цю структуру і має родильна обрядовість на Україні, зокрема в південній частині Волині.

Поява дитини в українській родині завжди була жаданою. Про це свідчать деякі обрядові дії під час весілля (обсипання молодих, побажання гостей). Безпліддя вважалося великим нещастям у родині. В таких випадках жінки часто зверталися до місцевих знахарок-зілляниць та шептух. Уже під час підготовки до весілля молоді дбали про здоров'я майбутньої дитини. Перед вічанням вони обов'язково постунали. Під час весілля практично не вживали спиртних напоїв.

Жінка завжди намагалася приховувати свою вагітність від сторонніх очей. Адже по селах знали людей, які мали погане око або навіть вважалися відьмами. Саме від них і треба було берегтися. Вагітній жінці не годилося ходити позичати до сусідів продукти чи якесь начиння, брати чуже, дивитися на пожежу тощо.

I. НЕСЕН

Перебуваючи в наукових відрядженнях у селах Мукачівського району Закарпатської області: Дубине, Обава, Лалове, Косино, ми опитували старших жінок (на жінку тут кажуть жона) про звичаї, обереги, пов'язані із життям вагітних, дитини ще до народження і протягом першого року життя.

У цих селах на вагітну жінку казали «груба». Обереги для «грубої жони» існували різні. Наприклад, коли ходити вагітною, то не треба дивитися на вогонь, аби «не напудилася» — не злякалася. А коли злякалася, то «не можна було хапатися руками, бо буде дитя лохматее».

Розповідали, що «не валушно (не можна) було позирати на мерлого». А коли ішла на похорон, то в'язала на мізинець «черлену» (червону) нитку «аби си дитина була красна, а не біда, як мрець». «Вагітна жона воліла дивитися на гарних людей».

Ходячи вагітною, жінка старалася нікому про це не говорити і приховувала час народження. Бо вірили: якщо багато людей буде знати, то при пологах за кожного треба буде відмучитися.

Є. ГАЙОВА

Від автора

Є сотні свідчень мужності і героїзму українських моряків — вони у вітчизняних і зарубіжних хроніках, літописах, архівних документах. Скільки можна побачити за рядками короткого фрагмента із листа кошового отамана Івана Сірка до кримського хана: «А що найпохвальніше й наслavnіше, що тії ж найдавніші славноімениті вожді козацькі і скіфо-слов'янські не лише Царграду, але й усьому Грецькому царству були найпершим серед інших сусідніх народів страхом, коли, крім Константинополя, переплинувши за тисячу миль і більше в човнах, вистинали славі міста Синоп і Трапезонд і сплюндрували по тамтешньому березі й інші замки. Запливали вони в різні часи тим-таки Чорним морем і на цей європейський бік... Тож нам, їхнім наступникам, хто заборонить їти тим-таки хвальним шляхом наших предків?».

А якими досвідченими моряками були запоріжці, писав ще у XVIII сторіччі французький історик Жан-Бенуа Шерер: «Козаки, завдяки своїм численним плаванням по Чорному морю, так добре його пізнали, що почувалися на ньому більш вночі, аніж турки серед білого дня».

Хочеться, щоб молоде покоління українців не тільки добре знало історію рідного краю, пишалося звитягою наших попередників, а й усвідомлювало, яке значення для нас нині мають Чорне та Азовське моря, почувалося на них володарем і господарем, тим більше тепер, коли Україна вже дев'яний рік є незалежною державою. Задля цієї благородної мети я і написав свій роман «Лицарі помсти».

Отаман Іван Федоренко терпеливо спостерігав, як невинувато довго збиралася його нова команда, намагався зосередити свої думки на чомусь іншому, придивлявся до обривів, прислухався до вітру, намагався вгадати погоду наступного дня. Нарешті Данько змахнув рукою, даючи знати, що, мовляв, усі зійшлися. Федоренко тут же, не гаючи часу, став на підмосток півбака і заговорив.

— Я зібрав вас, браття, щоб ознайомити з новим порядком на кораблі. — Його гортанний, трохи простуджений голос звучав чітко, як наказ, і це змусило декого підтягнутися. — Називаю вас своїми братами, але це не означає, що тут буде дозволена вольниця. Для тих, хто був тут у ярмі, довго працював на веслах, даю три дні відпочинку для поновлення сил, їх замінять молоді козаки, а далі працюватимете по змінах. Називаю моїх помічників і заступників. Ось перед вами Дмитро Гук — уже двічі був у морських походах. І вам знайомий Данько Гора. Прошу поважати їх, виконувати їхні накази і в усьому допомагати. Зрозуміли?

— Так, зрозуміли. Так, пане отамане, — не в один голос відповіли козаки.

— Порядок запроваджую такий, — далі мовив отаман. — Віднині отут усе чинитиметься так, як на Січі. Кожен непослух, кожне свавілля будуть суворо каратися. Буде порядок — буде успіх. А ми вийшли в море не для того, щоб погуляти, повеселитися, а виконати святе діло. Я все сказав, а тепер займіть свої місця — хто до весел, хто до гармат, хто до парусів.

Коли майже всі розійшлися, отаман знову звернув увагу Данька на зелений прапорець із білим півмісяцем на грот-щоглі.

— Знайди сміливця, щоб зміг там повісити наш прапор, — Федоренко дівав із куфера синьо-жовте полотнище із білим хрестом у верхньому куті.

— Гарний прапор, — м'яким зворушливим голосом вимовив Данько, приймаючи полотнище. — Але не раджу це зараз робити.

— Чому? Що таке? — нетерпеливо вився отаман.

— Ми дуже скоро можемо зіткнутися з турецькими кораблями. Побачивши чужий прапор, вони відразу оточать нас і знищать.

— Не бійся, я знаю, як з ними воювати.

— Відчувається, що ви людина була, але раджу принаймні в перші дні не робити цього. Дайте нашим людям відпочинок, нам треба окріпнути, та й зійтися ближче із вашими людьми.

Відпочивати їм довелося недовго: вже третього дня у передобідню пору на обрії з'явилася галера в супроводі двох сандалів. Федоренко тривалий час роздивлявся у підзорну трубу цей ескорт і не знаходив пояснення йому. Принаймні мало бути одне із двох — або на тих малих кораблях пливе охорона галери, або там невольники, які не вміщалися на більшому кораблі. Так чи інакше, але пропустити їх не можна було, і козаки стали готуватися до нападу. Федоренко невдовзі відчув, що перейнявся хвилюванням не так за себе, як за нових людей, не знаючи, як вони поведуться в бою. Тому ще раз нагадав про дотримання порядку, де, кому на якому місці бути, що робити, як допомагати одне одному, як рятуватися, якщо виникне загроза. Вивівши на веслах свою галеру на стрімку течію і так плывучи уздовж берега, отаман наказав поступово розгортати вітрила, а коли наблизилась турецька галера, різко змінив напрям, намагаючись наздогнати її. Така поведінка, може, трохи здивувала капітана-пашу, але не стривожила. Він спокійно підпустив червону галеру, думаючи, що то хтось із своїх, і вжахнувся лише тоді, коли перші ядра просвітили над його головою і з тріском переламалася щогла на кормі.

Олесь ЛУПКА

Вправно повертаючи свій корабель до одним, то другим боком, Федоренко тільки встигав давати команди канонарам стріляти лише по верхній полубі, аби не зачепити борти корабля. Уже після чотирьох залпів галеру завалили потрошені щогли з вітрилами. Із цього скористалися козаки, — якомога швидше закидаючи абордажні гаки, вони з усіх сил притягували вже безпомічну турецьку галеру, на якій знявся неймовірний гамір і крик. Лише окремі стрільці з охорони, знайшовши захисток на першому ярусі рубки, завдавали ударів нападаючим. Дмитро Гук, помітивши, як Данька Гору поранили у праву руку, тут же поспішив йому на підмогу, спочатку прохромив шаблею нападаючого, а тоді перев'язав товаришеві рану.

— Тепер залишайся тут і охороняй наш корабель, а ми сходим в гості, — сказав він, підбадьорюючи Данька. Козакам Федоренка довелося ще довго змагатися, бо яничари, знаючи, що порятунку їм все-одно не буде, боролися до останку, а ще немало з них знайшли собі сховок під поваленими вітрилами, у трюмах і в найдаальших закутках корабля. Сам отаман поспішив на нижню палубу, а тоді у трюм, де ледве не задихались украї перелякані не-

вольники. Одні, почувши рідну українську мову і ще не зовсім вірячи своєму щастю, притихли, інші кинулися до Федоренка, стали обніматися, цілувати його, дякуючи за порятунок.

На жаль, і тут не виявилось нікого із кам'янів, і це пригнітило отамана. Він намагався бути усміхненим, відповідав на поцілунок та обійми невольників, та ніхто ніякими втішними словами не міг зняти з його душі важезний камінь розпачу. Він тільки тепер усвідомив, якого горя зазнає український народ, якщо стільки невольників вивозять татари із його краю: аж на трьох кораблях лише за один тиждень лише в одному напрямку, а скільки повезли до Трапезонду, до Синопа, а скільки залишилось у Криму?.. Подумки дорікав собі: «Як же я помилюсь! Треба було спочатку податися у Кафу, до Козлова, там добре потрясти невольницькі ринки, тоді, може, б швидше і знайшов своїх, а тепер сподівайся на долю: пощастить чи ні». Разом із тим, перебуваючи серед цих людей, бачачи сльози радості на їхніх очах, вислуховуючи душевні сповіді про їхні поневіряння, слова найщирішої вдяч-

заснеш, коли така подія сталася.

І враз настала мить, коли увесь доколишній простір здригнувся від болючого крику і легкого, майже співучого голосу дитини.

— Все, народилося! Слава Богу! — в один голос заговорили жінки, які поралися біля породіллі. При блідому мерехтінні світилки не відразу й розгледіли, хто такі з'явився на світ.

— Ну, хто там, козак чи козачка? — найбільше нетерпеливився Федоренко. — Кажіть уже швидше.

— А яка тобі різниця, пане отамане? — жартувала одна молодиця.

— Як це так, мені ж потрібні козаки.

— Ну, то маш козака.

— Та невже?

— Правда, правда. Завтра при світлі покажемо.

— Що ж, нехай живе здоровий та щасливий!

— Дякуємо. А тепер дайте спокій дитині та молодій матері. Ідіть усі спати.

Про яке спання тут могла бути мова — ще до самого світанку точилися цікаві спогади, роздуми, розповіді, а найбільше говорилося про те, що в цьому народженні є добра ознака, бо, мовляв, якщо на кораблі народжується хлопчик, то тому корабелю суджено довге і щасливе плавання. Кожен у це вірив, вірив і отаман Федоренко, бо це хоч трохи зігрівало його душу. З такими думками він і незчувся, як поринув у міцний сон.

А наступного дня, як тільки-но сонце знялося над верхів'ям дерев, з'явилися й перші відвідувачі до новонародженого, адеже кожен вважав за необхідне прийти і привітати молоду матір і благословити дитячко, а заодно довідатися, як же воно сталося, що й вагітну везли на продаж у чужий край. Виявилось, що молодиця сама родом зі Звенигородки, дуже старанно приховувала свою повноту, бо вельми хотіла вирватися із кримського пекла. Тут же довідувались і про батька дитинки. Батько деє козакує у війську Хмельницького і не здогадується, що минулої ночі в нього народився нащадок.

Отаман із самого ранку хотів залучити до роботи якомога більше козаків, адеже треба було, не гаючись, полагодити пошкоджені борти на своєму кораблі, поставити нові щогли на здобутій турецькій галері, подбати про кріплення для вітрил. Але ці наміри залишилися тільки в думках, бо молодиці, побачивши його на палубі, уклінно попросили стати хрещеним батьком новонародженому. Гріх було б відмовитися, і без пояснення зрозумів, що безвихідна ситуація, а, крім того, і священника серед них не було. Люди, зійшовши на берег, великими групами будуть пробиратися через придунайські степи до Волощини, Молдови і, здолавши ріки Прут і Дністер, поспішать до рідних осель. Через кілька днів, трохи окріпнувши, вирушить у таку ж небезпечну дорогу і молода мати, тож не годиться, щоб дитячко безіменним і нехрещеним росло.

Користуючись із того, що була тепла сонячна днина, Федоренко попросив усіх зібратися на палубі, щоб допомогти вийти і матері з дитиною. Посадили її на стільці. Поряд на невеликому столі, принесеному із капітанської каюти, з'явилася миска з водою і дерев'яний, гарно вирізьблений хрестик Дмитра Гука, який він завжди носив із собою.

— Браття і сестри! — звернувся отаман притишеним голосом, аби не злякати дитину. — Давайте спочатку помолімося, разом усі промовимо «Отче наш!» і «Богородице Діво Маріє», подякуємо Всевишньому за те, що подарував нашому роду цього гарного хлопчика, а щоб він став християнином, то всі по черзі охрестимо його, а я, з вашого дозволу, першим. Але спочатку матір запитаємо:

— Як хочеш назвати сина?

— Може, Івасиком? — крізь сльози вимовила молода мати. — Так його батька зовуть, та й не знаю, чи досі живий він.

— Що ж, гарне ім'я. Браття і сестри, наречемо новонародженого Іваном, — уже урочистіше сказав Федоренко. Він узав кропило, спеціально зроблене для цього із прибережної трави, вмочив у воду і тричі покropив дитя, яке безтур-

ботно і довірливо дивилося на присутніх. — Хрестимо тебе, Івасику, і освячуємо дунайською водою, — мовив далі отаман все голосніше, викликавши цими словами часте схлипування молодих і дівчат. — Освячуємо, аби ти виріс міцний і здоровий, на радість своїм рідним і всьому нашому народу українському. Тут, на Дунаї, на цих землях були володарями наші князі Святослав, Володимир, Данило. Тут бував гетьман Сагайдачний, тут і нам панувати. Тож прростай швидше, Івасику, і ставай до нашої когорти. Побажаємо матері щасливо дійти додому і там уже у церкві охрестити сина. Во ім'я Отця, і Сина, і Святого духа. Амінь!

Потім усі ще раз тихо промовляли молитви, а дитячко прислухалося до людських слів, до плескоти дунайських хвиль, придивлялося до птахів, які легко, ледь рухаючи крильми, пролітали над кораблем.

***

Федоренко сидів в оточенні земляків. Вони вкотре переповідали одні й ті ж історії, намагалися хоч трохи підбадьорити свого отамана, який останнім часом усе частіше занепадав духом, ходив похмурий, постійно чимось занепокоєний, а це не могло їх не хвилювати. І тут до їхнього гурта підсів густо засмаглий середніх літ козак і, нічого не кажучи, став уважно придивлятися до отамана, прислухатися до розмов, а по хвилі запитав:

— Пане отамане, у вас був брат?

Федоренко враз ніби прокинувся від глибокого сну, пильніше глянув на міцного в тілі, хоча й непоказного зовні козака, на якого раніше, здається, й не звертав уваги, тим більше що він плавав на галері Дмитра Гука, яку нещодавно потопили турки.

— Був, а що? — спроквола відповів отаман.

— І мав він прізвище Федоренко?

— Мій брат, зрозуміло, що Федоренко.

— Як звали?

— Гринько, Григорій.

— І був подібний до тебе?

— Подібний, звичайно.

— Через те й розпитую, бо думаю, звідки мені знайоме твоє обличчя.

Федоренко від хвилювання аж затримав подих, пильніше придивляючись до козака, прислухаючись до його мови, чи не лукавить він, і все більше переконався — той чоловік ширший із ним.

— Ти зустрічав його, де?

Козак опустил голову і якусь хвилину згадував щось, а може, зважував — казати правду чи ні.

— Кажі, чого мовчиш? — нетерпеливсь Федоренко.

— Пане отамане, це дуже сумна історія...

— Кажі, не тягни. Він живий?

— Якщо то був твій брат, то він, на жаль, загинув.

Цю чорну вість Федоренко прийняв, як постріл у саме серце, аж заплющив очі, опустил голову на груди.

— Як це було, розкажи, — глухо прозвучав його голос у повній тиші, бо всі враз примовкли і з нетерпінням чекали подальшої розповіді.

— Уперше побачив я його в степу під Кафою, — нарешті зібрався з думками той козак. — Їх привели, може, із сотню. Якийсь татарин, пам'ятаю, схопив дівчину й потягнув у куші. Вони ж, як тварини, не соромляться людей, тут же при всіх злигаються з невольницями. Та дівчина дуже впиралася, просила захистити її, ридала, обливалася слізьми, як мала дитина. І тоді той хлопець, хоч мав зв'язані руки, і звідки сила в нього взялася, підскачав до татарина, збив його ногами на землю і став топтати. Ми всі завмерли, бо такого раніше не доводилося бачити. Але інші татарчуки швидко повалили того хлопця на землю, стали бити ногами по голові, в живіт, страшно було дивитися, може, й до смерті затовкли б. Проте на той час під'їхав якийсь їхній мурза, вислухав розповіді яничар і невольників, наказав того хлопця залишити у спокої, а того гвалтівника кілька разів уперіщив канчуком і поїхав далі.

Козак на якийсь час примовк, ніби віддихувався, але, помітивши, як нетерпеливсь отаман, продовжив сумну розповідь:

— Потім наші шляхи розійшлися. Нас повели на невольницький ринок у Кафу, а їх, мабуть, пізніше або в якесь інше місто. Вдруге я побачив того хлопця вже на галері, посадили його в четвертий ряд на весла, а я був у п'ятому. Міцний, із сильними руками, вмів добре загірбати, але відразу виявив непокору. Як тільки наглядач відійде, так він і обізве його чортом або собакою.

— Так, то мій брат, — potwierдив отаман. — То наш характер, Федоренків. Що ж було далі?

— Далі? Взв'язав він підмовляти нас до нападу на вартових, щоб захопити галеру і так звільнитися. Не знаю, як то

сталося, — чи хтось виказав його, чи охоронці підслухали, бо нібито один із них знав нашу мову, — але якось уранці, тільки-но ми вийшли в море, підбігло четверо яничар, зняли із Гринька кайдани і повели на горішно палубу. Чути було, як капітан-паша горланів сердило на нього, а тоді пролунав постріл. Потім веслярі з першого ряду бачили, як яничари викинули в море мертве тіло того хлопця... Не знаю, пане отамане, може, то був і не твій брат, але дуже подібний... Вибачай, може, і не треба було розказувати...

— То був Гринько, — важко зітхнув отаман.

— Я почув, що ти розшукуєш брата, і довго думав, казати чи ні... Федоренків, звичайно, багато.

— Якщо він поведився так, як ти говориш, то Гринько — то мій бідний брат. А де його викинули в море?

— Десь посередині між Очаковом і Хаджибейською затокою.

— Товариство! — звернувся отаман до козаків, різко підвівшись. — А тепер, дозвольте, я хочу побути на самоті.

— Не сумуй, Івасю! — підбадьорював його Дмитро Гук, виходячи з іншими козаками. — Може, то було з іншим, а твій брат живий...

Федоренко нічого не відповів, бо розумів, що це, звичайно, заспокоєння, а дійсність страшна: він боявся від першого дня, коли повернувся до рідного міста, скільки разів влягалася йому у снах, скільки разів відганяв, а вона постала перед ним у всій своїй жорстокості.

Над зарослою густими деревами затокою, над безмежними морськими просторами запанував вечір. Зорі і молодий півмісяць ледь-ледь осявали довкілля, а їхнє бліде відбиття у повільних хвилях ніби заколисувало важкі галери і натомлених людей.

Федоренко зупинився на кормі, підставив обличчя легкому прохолодному вітрові, сподіваючись, що хоч він полегшить те горе, яке так несподівано звалилося на нього. Він не мав підстав не вірити тому козакові, та й хіба можна придумати щось подібне, та й для чого... «Брате, брате, де ти зараз, у якому місці, на якому дні? — подумки звертався він до Гринька, вдивляючись у темряву ночі. — Я ще помщуся за тебе жорстоко. Я знайду тебе, брате, — подумки клявся Федоренко. — Мені той козак покаже місце, я знайду твої кості і відвезу в отчий край і поховою в рідній

землі. Я не залишу тебе тут у глибоких водах, братику мій рідний!». Сльози проти його волі самі оросили все обличчя, зовсім затьмарили очі.

— Братику, як же так сталося? — пошепки мовив він, дивлячись на вузьку срібну стежину від місяця, що впоперек перетинала все море. — У нас із тобою були такі мрії: закінчити академію, одружитися, мати гарних дружин і гарних дітей і жити-жити, адже в нас така красива і багата земля... Чому так сталося, що доля мене закинула аж до Франції здобувати чужі фортеці і міста, воювати за інших, поневірятися у пиратському полоні? Тебе захопили якесь дикуни, які не хочуть жити за людськими законами, позбавили тебе життя... Є цьому причина. Ми були народом рабів, і хто хотів, той і збиткувався над нами... І вже не здійсниться наших мрій, Гриньку, вже не буде так, як ми хотіли. Навіть якщо Хмельницький вижене ляхів з усієї України, поставить війська на кордонах, — і тоді вже не буде так, бо ти не прийдеш до мене в гості, а я до тебе, в нас не буде спільної радості, спільного щастя.

І знову сльози потекли по обличчю отамана. Потім пройшовся по палубі, мовчки обминув двох вартових козаків, піднявся на носову частину корабля і зрадів різкішому вітрові, що проривався з-за гушавини дерев на мисі і пролітав над гладінню затоки.

«А якщо подібна доля спіткала Надійку?» — подумалося Федоренку, і тут же відчув, як смертельний холод огорнув усе тіло. Він хотів запитати про неї в того козака, але щось стримувало. Власне запитання мало звучати інакше: «Чи та дівчина, яку хотів звалтувати татарин, не була Надійкою?». Мабуть, через те Гринько і кинувся її рятувати як наречену свого брата. Про це козак міг і не знати, проте це вже нічого не міняло, все-одно доля її невідома. Ніхто не знає, де вона зараз — у Криму, в Синопі чи Стамбулі... І Федоренко вперше почав сумніватися, чи йому тепер вдасться знайти хоча б кохану дівчину. А якщо знайде, то якою? Зганьблену, звалтовану. Бо хто, крім рідного брата, міг її захистити в цьому страшному пеклі, де кожен хоче забрати в тебе все найкраще, найдорожче. Ним усе більше оволодівало почуття озлоблення і люті, і він ще раз поклявся перед пам'яттю брата, що найближчим часом помститься ворогам, страшно, немилосердно, так, щоб його надвоє запам'ятали.

БІЛЯ КРИНИЦІ ГЕНЕТИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

До читача потрапило водночас три книжки житомирського письменника, голови обласного об'єднання «Просвіти» Анатолія Журавського: «Звягель», «Сльози наші на крем'яні падають» і «Гамлет з вулиці Хлібної». Втім, можна вважати, що це три невеликі, але дуже місткі томи однієї книги.

С підстави вважати, що центральною в тому триптиху є збірка віршів «Звягель». Одразу ж хочеться поділитися

подивом — як автором вдалося всього на 40 сторінках сконцентрувати таку велику енергію думок і почуттів, високу напругу власного та загальнонаціонального інтелекту? Це ознака незаперечного таланту.

Зупинимося бодай на деяких аспектах збірки віршів, розуміючи, разом з тим, що розповідь про справжню поезію завжди блідіша за саму поезію.

Привабливо передусім всеохопність віршів. Ось, здавалося б, те, що прийнято називати краєзнавчим аспектом. Житомирянин знайде тут любі його серцю розсипи назв різних місцевостей: Корбутівка, Звягель, Кодня, Тригір'я, Левків, Дениші... То, може, за цим краєзнавчим рівнем криється якийсь собі провінціалізм? Та ні, бо Житомирщина постає тут як крапля великої України, і книжка ряєє іменами Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Заньковецької, М. Коцюбинського, М. Хвильового, М. Куліша, Л. Курбаса, П. Тичини,

О. Довженка, В. Сосюра, М. Ірчана, Остапа Вишні, Олеса Гончара... Більше того, автор постійно виводить нас на щаблі світової культури, дає можливість, звичайно що в уяві, побачитися з давнім Єгиптом, Індією та Іраном, Скіфією, Елладаю, послідувати за Гете та Гофманом, доторкнутися до європейського Ренесансу... Особливо впадає у вічі закоханість автора у чарівне мистецтво справжньої музики, акорди якої доливають до нас, коли слухаємо Вагнера, Гріга, Сен-Санса, Ліста, Чайковського, Бетховена, Вівальді, Шопена, Кос-Анатольського. І не може душа читача, якщо вона не збайдужіла до краси, не затремтіти в унісон із душею автора, який так проникливо пише:

...А музика все рвалась у блакить,
Палила серце і вознем живила.
Я занімів, щоб не сполохать мати,
Не зазастити палахкі вітрила.

Та Україна, яка виростає з малої батьківщини поета і переливається у Всесвіт, переповнює автора щемним болем і палкою любов'ю. А Журавський заслужив право сказати словами свого постійного невідганеного героя Остапа Вишні: «І запевняю, що в мені кати безсилі Україну розтоптати!».

Кати тут згадані не абстрактні, а цілком конкретні, бо вся перша частина книжки — це своєрідна «біла книга» злочинів більшовизму проти України: «Собор» нещадно нищили обкоми, комусь в догоду лізли до хрестів... Та не тільки «Собор» Олеса Гончара нищили — були і голодомор, і арешти з розстрілами, і заслання Остапа Вишні, і цькування Івана Кочерги, і нехтування останньою волею Бориса Тена... Тому так трагічно перегукується скіфський череп, що зберігався в родині Івана Кочерги з тим, що бачить Борис Тен на кладовищі:

Путятинко, очей в тобі — як граду,
Солона ти, неначе від ропи!..
Встають кістки із шотольні на
обраду —

Прострілені шукають черепи...
До речі, трошили в ім'я комунізму не тільки Україну. В «Соняхах із Левкова» устами латиської письменниці Інги Карклінь дається жахливе свідчення:

Були ми голодні, роздягнені й босі
За те лиш, що Латвія нас народила,
За це я висіла на власній волоссі,
На власній косі на жердині висіла.

Любов до України — то, безумовно, й схиляння перед її мовою. Показово тут є перша, програмова поезія «Звягель» — вірш «Крізь тайну санскриту», де основна ідея чітко сформульована:

Ще не було Софокла у полнині,
Стежки в Олімпі лежали необжиті,
Та вже народ Праматері-України
Лишив свій карб у вічному
санскриті.

Нарешті, любов до України для А. Журавського — то любов до її тисячолітніх національних цінностей, які й еднають нас із Європою. Отож і молиться брат Лесі Українки Михайло Косач:

Санскрит з небес відлунює й
тривожить,
Затлумлений, і я з ним воскресаю,
Молось Тобі, о Праведний наш Боже,
І генетичну пам'ять повертаю...

У передмові зазначено: «Журавського-поета в окремому виданні почуємо вперше». А тим часом перед нами зріла добротна поезія, де і вгадується традиція великих попередників та сучасників, і відчувається неповторна авторська індивідуальність. А Журавський у своїх віршах постійно перевтілюється й на час стає то Михайлом Косачем, то Іваном Кочергою, то Інгою Карклінь, то Остапом Вишнею, то Борисом Теном... Але він ніколи не втрачає власного обличчя.

Михайло ЛЕЦКІН,
кандидат філологічних наук,
м. Житомир

А. Журавський та І. Драч

Пожежа в степу. 1851. Олівець на папері

ХУДОЖНИК

Він ще в солдатській шинелі. Але вже не арештант. Це сталося вчора, 21 червня 1857 року. Усков, комендант Ново-Петровського укріплення, викликав його до себе, підвівся з-за столу, наче виструнчився перед своїм підлеглим, і урочисто мовив:

— Заслання скінчилося. Ви — вільні!

Він вільний... Скільки днів і ночей мріяв, що доля нарешті зглянется на нього і він повернеться на батьківщину. Та більше було годин, днів, місяців розпачу, зневіри. Навіть коли дізнався, що скульптор граф Федір Толстой клопоче про нього і вже багато чого домігся, впевненості не було.

І от нарешті сталося — він вільний.

Двадцять шостого червня Тарас Шевченко занотує у щоденнику: «Протягом 10 років я писався і підписувався: «Рядовий Т. Шевченко». І сьогодні я вперше написав це душу радує звання — «Художник Тарас Шевченко».

Минуть роки, і люди, на чий землі відбував він заслання, назвуть Шевченка першим казахським художником-пейзажистом.

В СТЕПУ ПОЖОВКЛЯ ТРАВА

Товариші по заслання звикли: ночами, коли всі засинають, він сидить біля невеличкого каганця і пише листи. Часто поет надсилав їх княжній Варварі Репніній. Їй розкривав душу, коли було особливо нестерпно, скаржився, що часом надходить на нього тупа байдушність до всього «аж до одерев'яніння».

Долати душевну пригніченість допомагала природа. Поет наче сповідався їй у своїх стражданнях, — можливо, навіть щиріше, ніж у листах до друзів.

*І небо невмигте, і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру геться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад отим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорите,
Мовчить і геться, мов жива,
В степу пожевкля трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати.*

ПЕЙЗАЖИ БУВАЮТЬ РІЗНІ

Микола І наказав тримати Шевченка «під найсуворішим наглядом і з заборонами писати і малювати». Та хіба можна заборонити журавлеві літати, поки цілі в нього крила? А крила Шевченка не вдалося зламати навіть імператорові. І доля не до кінця зрадила: там, у заслання, знайшлися люди, які розуміли, що солдатську шинель одягнуто на плечі неабиякого митця. І вони залучили його до експедицій з вивчення Аральського моря та гір Кара-Тау. Тарас Григорович — рядовий Шевченко — повинен був зробити потрібні для експедиції замальовки.

Він малював. До нього неначе повернулося життя. І що йому злиденні умови експедиції, тіснота маленького кубрика, напівголодне існування, зацвілі сухарі, застоювана вода. Людина болісно охайна, він зараз не звертав уваги навіть на бруд свого житла, на паразитів, які роїлися і на одязі, і в ліжках. Він малював.

У Петербурзькій Академії мистецтв, де свого часу навчався Т. Г. Шевченко, панували романтичні, збуджено бурхливі пейзажі. Популярні були і так звані архітектурно-перспективні малюнки: обриси міста або пам'яток старовини, накреслені прямими сухуватими лініями, наче з пейзажу вилучено повітря, туман, світло-тіньову імлу. Деякі художники захоплювалися ідилічно-сентиментальними пейзажами, дехто — строкато-пишним нагротом мажорних соковитих екзотичних рослин, що нагадували задушливі оранжереї.

Все це не годилося для передачі місцевої природи. Красиві тут, на перший погляд, були одноманітні, природа неначе пошкодувала для них яскравих фарб.

Шевченкові акварелі витримані в м'якій тональності без різких кольорових спалахів, деякі однотонні. Найчастіше художник змальовує переходи від ранку до дня, з вечора у ніч, з погоди в непогоду. В багатьох акварельних пейзажах розлитий спокій, але не без внутрішньої тривоги. Хоч і скаржився колись митець, що його не влаштує «байронічний туман», туманність не ра зустрічається в його пейзажах, наповнюючи їх поезією недомовленості, «тим, що вимовить не вмію», як казав він сам.

Малюнки «Мис Бай-Губек» і «Крутий берег Аральського моря». Мов марево, нависають освітлені блідим сльом скелі. Ці гори народилися ще за часів прадавніх геологічних катаклізмів. Вони суворі й несхитні. А хмаринки над ними, навпаки, — легкі й прозорі.

Настрій акварелі «Вид на Кара-Тау з долини Апазир» — спокійно-епічний. Останні промені сонця з-за обрису висвітлюють безкрає небо. Сірувато-сріблястий колір землі переходить у коричнево-золотисту тональність, породжену останніми променями згасаючого світила.

Цей пейзаж Шевченка, хоч як це дивно, нагадує деякі кримські акварелі нашого сучасника Максима Волошина. Але Волошин аж ніяк не був послідовником Шевченка — ані поета, ані художника. То в чому ж секрет подібності їхніх малюнків?

Можливо, у близькості настроїв, наче побували

поета Лермонтова: «Тучки небесные — вечные странники...», і, наче перегук з близькою його серцю поезією, зазвучали рядки:

*А я полечу
Високо, високо,
За сині хмари,
Немає там власті,
Немає там кари...*

Де-не-де у степу зустрічалися руїни — загадкові, романтичні... Мимоволі з'явилася думка: де вони, люди, що зводили тут колись міста, де байронічні кочовики, що ті міста зруйнували? Пустота, ніщо, поглинула саму пам'ять про них.

Але про один пам'ятник нагадував античний саркофаг, місцеві жовіли йому, начебто тут поховано їхнього батира Дустана...

Дмитро ГОРБАЧОВ, Паола УТЕВСЬКА

ХУДОЖНИК ТАРАС ШЕВЧЕНКО

обидва на краю світу: безлюдні панорами, зблякли, наче знесилені під тягарем тисячоліть, кольори. Враження Волошина від згаслого вулкану Кара-Даг, від чорних скель і розлогих степів навколо Коктебеля, і враження Шевченка від пустельних красвидів та звітрянних скель Кара-Тау (спільний тюркський корінь слів «кара» означає «чорний») породили однакове відчуття первозданності природи.

Одного разу Тарас Григорович бачив степову пожежу. Пізніше згадував: «Весь простір, бачений мною вдень, немовби поширився, облився вогненними потоками». Так народився пейзаж «Пожежа в степу». Люди на тлі вогненної стихії — силуети, а верблуди перетворилися, як казав сам Шевченко, на китайські тіні. Стихія природи, однак, не сприймається як небезпека. Це, скоріше, видовище вільної, неупокореної сили, од якої стає і лясно, і водночас втішно. Як і у його віршах:

*Земля стогне, геться,
Сумно, страшно,
А згадаєш —
Серце усміхнеться...*

***

Знову ніч у казармі. Знову блимає каганець. Як бракує зараз поетові палких розмов, гарячих суперечок, голосу вчителя Карла Брюллова. І Шевченко пише — пише листи.

Думкою повертається в Україну, од якої його так жорстко відірвали. Все, що бачить, порівнює з нею:

*І там степи, і тут степи,
Та тут не такі.
Руді, руді, аж червоні,
А там голубі,
Зелені, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами.*

«Низинний берег острова Миколи» — один із пейзажів — широкий, як степ, як Шевченкова натура. Тут все наче зійшлося разом: і море, і степ, як море, і сонечко сідає. Але настрої пригнічений, бо Шевченкові, мабуть, не вистачає соловейка, тихого гаю — усього того, що залишилося на далекій батьківщині. Гіркі вірші лягають на сторінки захлавленої книжки:

*Завтра рано
Зависе голодний
Звір пустині, і повіє
Ураган холодний.
І занесе піском-снігом
Курінь — мою хату...
...Треба б вмерти. Так надія,
брате, не вмирає.*

Піском-снігом не занесло душу художника і поета. А джерелом надії була краса, яку завжди вмлі віднайти його очі. Запис у щоденнику: «За аулом, перед закатом сонця, вечер был тихий, светлый. На горизонте чернела длинная полоса моря, а на берегу его горели в красноватом свете скалы. И на одной из скал светлели белые укрепления. Я любовался своею семилетнею тюрьмою...».

Протягом років, щодня, з ранку до вечора те ж саме Новопетровське укріплення. Як тільки не дивився на нього Шевченко!

Фортечні споруди на високих горах на одній із акварелей зображено так, що вони нагадують «всевидяче око», яке невсипно стежить за «проходженням іногородцев». Адже саме для цього вони були тут споруджені.

Наче сполохи — хмарки на його малюнках. За їхнім вічним плином він міг стежити годинами, задряхлі їхньому вільному рухові. Дивлячись на сірувато-рожеве небо, Шевченко згадував рядки свого улюбленого

Катерина. 1841. Олія на полотні

Шевченко замислився: яка ж вдячна пам'ять народу. Імена своїх героїв люди оточують легендами. На Волзі показують місце поховання Степана Разіна, хоч насправді його четвертували в Москві. А під Вінницею шанують могилу лицаря Богуня...

Дивлячись у безлюдний степ з темним силуетом Дустанова надгробка, він згадував страшні романи Анни Редкліф. То була моторозна місцина. Тут пролягав кордон між Російською імперією і Хівінським еміратом, і траплялися наїзди хівінців та збройні сутички з ними.

СПОГАДИ

Коли випадала хоч найменша нагода, поет полишав фортечні мури, йшов у степ.

От і зараз сидить він на горбочку. Замислився, задивився на далеке видноколо. Солдати, проходячи повз нього, питають: «Що робиш тут?». Він одказує: «Думку гадаю».

Про що ж зараз думку гадає? Згадає минуле...

Згадає, як у Вільнюсі пан Енгельгардт віддав його вчитися до художника, щоб мати свого портретиста. Згодом, у Петербурзі — наука в артілі Ширяєва, яка розмальовувала за трафаретами парадні приміщення. Та люпець над усе хотів вчитися справжнього малярства. Юнак знав: художники, навчаючись, перемальовують скульптури. Вдень часу для цього не було. А ночі в Петербурзі влітку — білі. Та й скульптур, хоч вони йому були не дуже до вподоби, у Літньому саду вистачало... От і ходив їх перемальовувати. Там випадково познайомився з художником-земляком Іваном Сошенком, а той відреккомендував його Венеціанову, Жуковському, Гребінці, Григоровичу, а відтак і Великому Карлу Брюллову.

І Шевченка, ще кріпаком, нові друзі влаштовують вільним слухачем у спеціальні класи Академії мистецтв.

Збігло два роки, сповнені і гірких, і радісних переживань, перших спроб і перших скромних успіхів.

1838 року кріпака Тараса Шевченка викуплено з рабства.

КАРЛ БРЮЛЛОВ

Коли стипендіат Російської Академії мистецтв Карл Брюллов їхав до Італії, настрої у нього був пречудовий. Італія з її небесною блакиттю, з столицею мистецтв — Флоренцією, гондольєрами Венеції, Римом — вічним містом! Аж подих захоплювало в очікуванні побачення з ними. Вабила Брюллова можливість трішечки «втекти» від своєї «альма-матері» — Російської Академії мистецтв, з її офіційним холодком чиновницького імператорського Петербурга. Він на повні груди дихав вільним повітрям тогочасної Європи і був у захваті від картин, створених представниками нового мистецького стилю — романтизму.

Як виник романтизм, що його породило? Розбурхана наполеонівськими війнами Європа, переродження революції на тиранію однієї людини — Наполеона не залишили байдужими і представників мистецтва. Змінився і настрої, і зміст художніх творів. Карл Брюллов поспішав побачити картини Гойї, Жеріко, Делакруа, що розірвали пута олімпійського спокою класицизму, який донедавна був пануючим. Тепер художники прагнули показати кричущі пороки тогочасного суспільства.

Майбутній учитель Тараса Шевченка у захваті від того, як сміливо сучасні митці протиставляють навіть смерті бурхливу діяльність вільної людини. Проте у своїх перших італійських роботах він не торкається особливо хвилюючих тем. Брюллов малює людей веселих, життєрадісних, закоханих, в оточенні щедрого південного італійського пейзажу.

Художника приголомшують розкопки руїн Помпеї. В Неаполітанському музеї він розглядає відбитки тіл людей, що загинули під час страшного виверження Везувію. Карл Брюллов починає роботу над полотном «Останній день Помпеї». Ескізи до неї чарували пізніше Тараса Шевченка: «Ловко начерченне пером, слегка попятнанне сепією».

Де в чому Брюллов залишається вірним класицизму: спрацювала традиційна естетика краси і високих почуттів, ідеалів античності, звичка малювати людей атлетично-скульптурними, напівголими, з м'яко-пластичною жестикуляцією, з гарними округлими обличчями. Якщо в картині Жеріко «На плоту фрегата «Медуза» люди, рятуючись, зіштовхують одне одного в море, то в картині «Останній день Помпеї» Брюллова бачимо, як вони допомагають одне одному.

В Італії «Останній день Помпеї» мав величезний успіх. А повернення Брюллова на батьківщину було триумфальним. Петербург вітав художника як героя. Студенти зустрічали його, скандуючи:

І був «Останній день Помпеї»

Для пензля росів першим днем...

Популярність Карла Брюллова була величезною. Тож і не диво, що коли оголосили лотерею, в якій розігрувався портрет В. Жуковського роботи К. Брюллова, гроші від якого мали піти на викуп з кріпацтва Т. Шевченка, чимало квитків закупила — хто б ви думали? — сама імператриця.

В МАЙСТЕРНІ ВЧИТЕЛЯ

У Петербурзі сонце — не щоденний гість. Але того дня воно ласкаво освітлює велику залу Академії мистецтв — клас Карла Брюллова. Перед ще не закінченою картиною стоїть її автор Карл Брюллов, поруч — В. Жуковський, композитор М. Вільгорський

Портрет Ганни Закревської. 1843.
Олія на полотні

і закоханий у свого вчителя Тарас. У повісті «Художник» він розповідає про цей день: «Голова плачучої Марії Магдалини вже була закінчена, і В. О. Жуковський, дивлячись на цю чарівну плачучу красуню, сам заплавав і, обіймаючи Карла Великого, цілував його...»

Брюллов частенько нагадував: —Вчитися треба у геніальних художників минулого. Хіба можна відчувати колір, розуміти таємницю поєднання барв, коли не знатимеш Тіціана, Рафаєля, Рембрандта?..

І Шевченко вивчав картини титанів Відродження. Взагалі вчився. Легко опанував мови.

Траплялося, Брюллов малює, а Шевченко у голос читає йому вірші А. Міцкевича. Звісно, польською мовою. Приятель-студент допоміг у вивченні французької. Та найголовніше, найперше — вчитися малювати.

В Академії було заведено зображувати сентиментальні сцени, що оспівували благородство, а героїв малювати у композиційному трикутнику, який нагадував фронтон античного храму.

Ще до вступу у клас Брюллова початківець Тарас теж малював подібні сюжети: «Александр Македонський виявляє своє довір'я своєму лікарєві Філіппу», «Богдан Хмельницький в оточенні друзів».

ВИХОВАНЕЦЬ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

Він дуже хвилювався. Неначе складав іспит — адже повинен був ілюструвати «Полтаву» — поему великого Пушкіна.

Працюючи, декламував:
*Еще Мария сладко дышит,
Дремой объята, и слышит
Сквозь легкий сон, что кто-то к ней
Вошёл...*

Шевченко змалював Марію як коштовну порцелянову статуетку: чорні смолянисті кучері, біло-рожеве тіло. Важка темно-кармінна завеса, відсунута тремтячою рукою наляканої матері. Вона прийшла сповістити дочку про неминучу загибель батька від рук Мазепи. Але Марія спросоння ще не збагне, про що йдеться...

У ногах Марії драпіровки пречудових тіціанівських кольорів: ніжно-блакитного, червоно-рожевого. Де в чому композиція і освітлення малюнка нагадують «Данаю» Рембрандта.

Лише одяг матері — очіпок та вишивана сорочка, різьблене вписується в інтер'єр Мазепиною покою. Шевченко уважав, що покої Мазепи нагадували палаци європейських монархів. А вже французький посол при дворі Мазепи бачив на столі у гетьмана паризькі і голландські газети, а на стіні — портрет Людовика XIV. Проте художник пам'ятає, що дія відбувається не в Парижі, а в Білій Церкві. І тому на стіні бачимо не портрет французького короля, а портрети козацької старшини.

«ЦИГАНКА-ВОРОЖКА»

Культура XIX століття відкрила принадність місцевих національних особливостей. Не лише античність, а й народні легенди та звичай привертала увагу митців. Шевченко завжди цікавився етнографією — народним побутом, звичаями, віруваннями, ба навіть забобонами, як, наприклад, ворожінням.

*Пішла вночі до ворожки,
щоб поворожити,
Чи довго їй на цім світі
без милого жити...*

***

*Без милого чорнобрива
Білим світом нудить.
Без милого батько й мати,
Як чужій люди.
Без милого сонце світить,
Як ворог сміється.
Без милого скрізь могила,
А серденько б'ється.*

Перед нами молода дівчина, яка напружено чекає, що ж скаже їй циганка, яку долю наворожить. Вона, хоч і босонога, причепурилася, як на свято: віночок, бинди, фартух, плахта, старанно випрана довга сорочка з кокетливим бантиком. Рум'яні щоки, карі оченята, чорні брови — ідеал краси української дівчини.

Циганка одягнута в дещо умовний національний одяг, за спиною в неї, за східним звичаєм, — дитина.

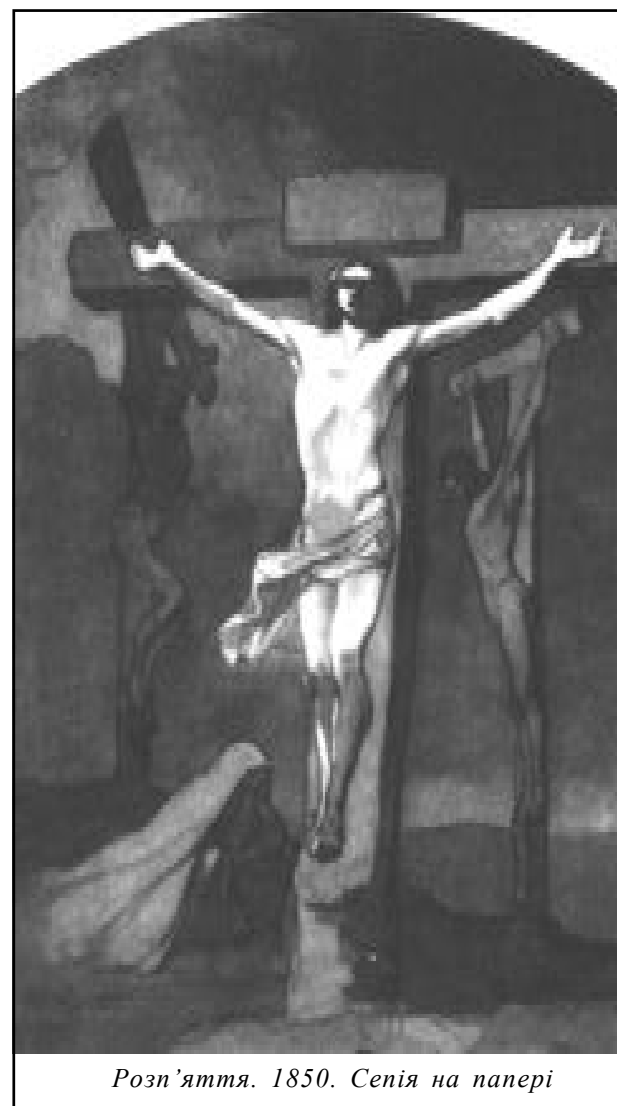
Видно, що акварель виконана учнем і послідовником Брюллова. Передусім про це свідчить академічна композиція. Здається, що дія відбувається на невеличкому театральному кону, перенасиченому декораціями, де ліва куліса — кремезний дуб, а права — ступка воріт, яка править за золотаве тло для постаті дівчини. Статурність поз трохи пом'якшується биндами, що тріпочуть на вітрі, хоч жодних ознак вітру немає.

У КАЧАНІВЦІ

Він прокинувся ще вдосвіта і тепер повертався з прогулянки. Сонце вже підбилося досить височенько. Коли вийшов на липову алею, перед ним засяяв у всій своїй красі качанівський палац. Білий, багатоколонний, з безліччю вікон...

Тарас Григорович зупинився. На зеленому газоні перед палацом ще поблискувала вранішня роса. Не кваплячись, підійшов до старовинних козацьких гармат, встановлених поміж колонами. Торкнувся рукою одної — холодна... А в кількох гарячих боях, мабуть, побувала...

Ставлення Шевченка до господаря Качанівки Григорія Степановича Тарновського було неоднозначним.

Розп'яття. 1850. Сепія на папері

Дратувала дріб'язковість, іноді не дуже прихована пиха кріпосника. Але Шевченко пам'ятав, що Тарновський по-справжньому любив і цінує мистецтво. Саме в стінах качанівського палацу з участю самого Глинки вперше були виконані уривки з «Руслана і Людмили». Тут жай і працював близький друг Тараса Григоровича художник Василь Іванович Штернберг. До того ж, Тарновський був чи не єдиним на той час колекціонером українських старожитностей.

У Петербурзі Тарновський зацікавився молодим художником і поетом Т. Шевченком. 1840 року вийшло перше видання «Кобзаря», і Григорій Степанович з великим інтересом прочитав уміщені в ньому вірші. Особливо захопила його поема «Катерина». Григорій Тарновський замовив авторові поеми картину на цей сюжет.

Минуло майже два роки. Картина готова, а сам Шевченко — гість Качанівки.

«КАТЕРИНА»

Поет Леонід Кисельов назвав Катерину «Шевченковою мадонною». Справді, як і мадонна, Катерина — втілення трагічного образу матері, яка знає про приченість своєї ще не народженої дитини.

Обличчя Катерини ніби витесане з мармуру. Невелика голівка і трохи видовжена лебедина шия, як у Венери Мілоської. Гіпсовий зліпок цієї статуї свого часу ступівав, перемальовував учень Академії мистецтв Тарас Шевченко.

На Катерині сорочка золотавого кольору, вишнева плахта, червоний фартух.

А навкіл неї — невеличкі постаті гусара-облудника і односельця Катерини, діда ложкаря, які так і просяться бути вписаними в академічний трикутник. Та, малюючи, Шевченко відчув, що зміст картини не вкладається в академічну форму. Трикутник розсипається просто на очах. Академізм вимагав, щоб герої трикутника були об'єднані спільною ідеєю або спільним почуттям. Але персонажі його картини — не однодумці. Один з них, гусар, тікає світ за очі, злодійкувато озирнувшись на неї осуджуючим поглядом. Він — носій моралі сільської громади, яка не може (як навіть і її мати) пробачити дівчині, що та покохала без вінця. Нехай спокутує свій гріх.

А що було б, якби гусар узяв її з собою? «...Спочатку б твоя миль-чорнобривий острів бы тебя и одел мальчиком... А через місяць он перестал бы тебя и скрывать, а на другой — играла бы тобою пьяная молодежь на бивуаках» (Т. Шевченко).

Простір картини порівняно невеличкий, як театральна сцена. Куліси зліва — пагорб з вітряком, задник — небо та верстовий стовп як символ тяжких і довгих мандрів. Багатство кольорів, їхня золотава тональність, нагромадження деталей, деяка театральність композиції — вплив Брюлловської школи. Поема «Катерина» звучала в іншому регістрі: завірюха, крижаний вітер, бжевілля, нескінченний шлях, жорстокість і байдужість виростають там до величезних розмірів.

Далі буде.

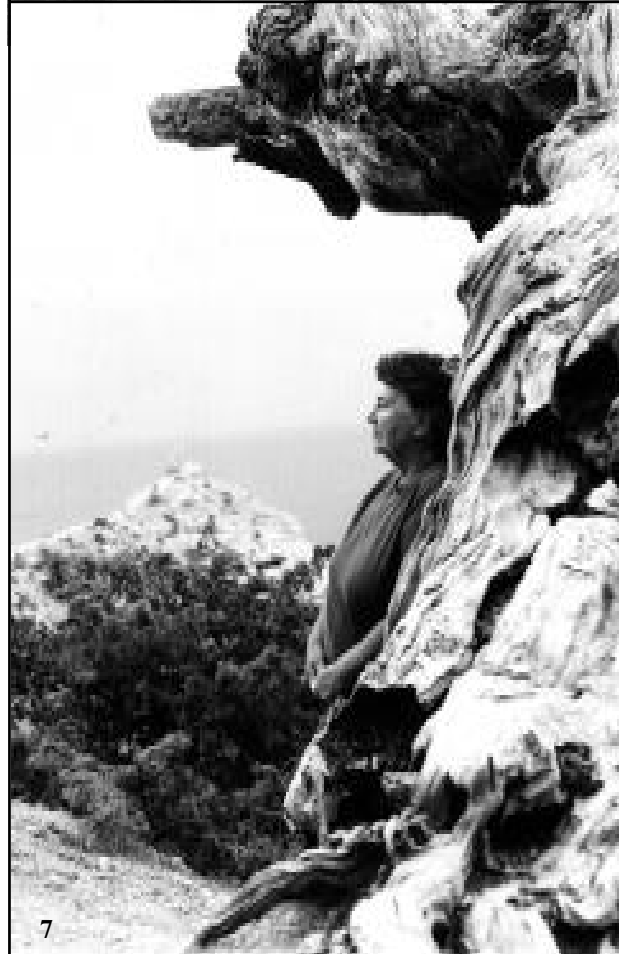
ЗУПНИСЯ, МИТЬ, — ТИ ПРЕКРАСНА!

Фотоапарат — переконливий інструмент популяризації ідей гуманізму, безпристрасний фіксатор свят і буднів, злетів і падінь, життя та смерті, духовного та нищого життя людства. Дехто вважає, що фотографія — це не мистецтво, а продукт механіки та техніки. Це справді так, якщо фотоапарат не в руках у творчої людини. Адже все залежить від того, наскільки багатий внутрішній світ фотографа і наскільки він відкритий для сприймання поезії, для сприймання прекрасного. Погляд, сприйняття автора та його особистість — головні складові, які вирішують, чи стане фотокартка художнім твором, чи залишиться просто світлиною.

Жінка у мистецтві завжди була символом життя, символом прекрасного. Вона — мати, сестра, кохана, дружина, донька... — завжди була і залишається натхненницею усіх видів мистецтва, в тому числі і художньої фотографії. Але сьогодні ми хочемо поговорити не про жінку-модель, а представити вам жінку-фотохудожни-

ка — Віру Мельникову, яка вміє вихопити із швидкоплинного життя найпоетичніші його картини. Її пейзажні роботи — як вірші: «Вічність» (3), «Природа знать не знає про минуле» (4), «Безжальний час» (7); як музика: «Весна» (2), «Фортеця» (5); інші роботи — як казка: «Бри-

ке каченя» (6), а іноді — анекдот. Вони чарують своєю життєстверджуючою філософією: «Друзі на все життя» (1), щирістю почуттів, святковістю, світлом радості.

Нам думається, що і серед вас, наші дорогі читачі, є обдаровані люди. Отже, запрошуємо Вас до творчого спілкування з нашою газетою. Над-

силайте нам цікаві знімки з повсякденного життя, портрети наших сучасників, коротко розповівши про них, історичні світлини. Словом — для вашої творчості широкі можливості. Найкращі будуть протягом року опубліковані і поціновані наприкінці року.

Раїса ТАЛАЛАЙ

Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Реєстраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота

Шеф-редактор Павло **МОВЧАН**
Редколегія: **Л. Голота, Я. Гоян, А. Журавський, П. Мовчан, А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук**
Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи та світлини не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1, вулиця Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 3301203. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»